

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XVII-ik évf.

Julius, Augustus. 1882.

4-ik füzet.

AZ UNITARIUS KERESZTÉNYSÉG MEGTARTÁSA.*)

2. Thes. 2. 15. „Tartsátok meg a nektek adatott, tudományt.“

Az apostol szavai, melyeket a szent igében felolvasni hallottatok, intő buzdító szózatok! a Thessalonikabeliekhez, hogy tartsátok meg a nektek adatott tudományt. Meg kell vallanom, sokáig töprengtem a fölött, a hogy föl lettem szólítva egy ily nagy és nevezetes ünnepély tartása mellett prédikálni Isten igéjét, hogy minő szavakban szólhatnak legáltalában az Urnak gyülekezetéhez. Elmerülve szemléltem a Horeb csipkebokrának lángvetéseit, melyek a héber szentiratokban előttem világoltak; majd lelkem a pusztába szállott, s figyelve hallgattam az örökélet vizének csöndes susogását. A próféták bátor igéi hangzottak füleimbe, majd a hegyi beszéd mennyei zenéje vonzott örök szépségeivel, — majd az apostolok magasztos tanításai csendültek föl igéért esdő lelkemben. S e váltakozó megjelenései közt a régmúlt igéinek, a mint az igeharczban az egyik gondolat a másikat űzte a jelenkor vallási és erkölcsi állapotával kapcsolatosan, a szél fűtt és ama tiszta hangokat hozta fülembbe, melyeket Pál apostol e szavakban intézett a Thessalonikabeliekhez: „Tartsátok meg a nektek adatott tudományt!“ „A szél fú, de nem tudjuk, hogy honnét jó és hová megy.“ Hogy csakugyan az Urnak szele, szent ihlete fuvalt-e lelkembe, és az Ur szelleme fog-e általam ez órában, habár gyöngé. erőtelen hangokon ti hozzátok szólani, én azt nem tudom, sem azt, hogy a szél hová megy, hogy fogja-e az bennetek építeni Isten országát, erősíteni a hitet, növelni a buzgóságot, — nem tudom, fog-e lelkesedésre, szent hevületre gyújtani valástok iránt: de az apostollal mégis csak így szólok hozzátok: „Tartsátok meg a nektek adatott tudományt!“ S csakugyan úgy vélem, kk! hogy ez apostoli intelem a mi viszonyaink között is jogosult és időszerű. A Thessalonikabeliek ingadoztak, közülök sokan hűtelenek lettek a keresztény hithez, másokon ama lágy melegség vett erőt, melyről Pál a Laodiceabelieknek azt írta, mivel sem hideg, sem meleg nem vagy, kiokádlat. S ha tekintem, kk! korunk véleményhul-

*) Mondatott Nagy-Ajtán, a jul. 30-iki vasárnapon, a mikor ott a Krizaelemléktábla leleplezési ünnepélye tartatott.

lámzását; ha tekintem a gondolkodás ama változó iránymenetét, mely most föllebbenve, hatalmas szárnyakon ég felé emelkedik, majd meg anyagiassal önző nézetekkel a világ jövedelmes, széles országútját járja magasabb szellemi czélok nélkül, és látom a gondolkodó főeknek is ingatagságát, s e nézetbeli ide s tova hányatásnak népünkre való kihatását is, a midőn kételkedve kérdezik: hogy vajjon a császárnak, vagy az Istennek fizessenek-e adót? — a midőn látom, hogy ama zászló, melyre „Egy az Isten“ van fölírva, népünk kezében, a helyett, hogy dicsően föllobogtatva, mind magasabbra emelkednék, nem egy helyütt lefelé hajlik; a midőn látom a közönyt, a vallás iránti lágy melegséget és a részvétlenséget az egyház dolgaiban, az unitárius hívek, a mi hiveink közt is aggasztó mérvben terjedni; látom szent vallásomat, egyházunkat épen saját hiveinek ingadozó magatartása által veszélyeztetve: bizony, kk! úgy hiszem, méltán vehetem ajkaimra emez intő, buzdító szavakat: „Tartsátok meg a nektek adatott tudományt!“ — vagy más szavakkal: Tartsátok meg az unitárius keresztény vallást, álljatok meg, legyetek állhatatosak az unitárius kereszténységben.

Igen! kk! nekünk meg kell tartanunk a mi szent vallásunkat, fönn kell tartanunk az unitárius kereszténységet enlelkünk és embertársaink boldogítására, és hogy a mi hitünkben állhatatosan, tántorgás nélkül megmaradjunk, erre buzdíthat minket mind a múlt, mind a jelen, mind a jövő egyaránt.

Meg kell tartanunk az unitárius vallást, először is azért, mert annak történelmi múltja van, mely buzdít, lelkesít.

Mindnyájan tudjuk, kk! hogy valaminek értéke, becse megítélésénél a múlt mily fontos szerepet játszik. Ez a föld, a melyen laktok, s melyet hős Attila fiai karddal és vérrel szereztek, s elődeitek dicső vitézsége az évszázak ádáz viharai közt annyi ellenségtől bámulatosan megvédett és épségben ti reátok hagyott, drága és kedves minden székely honfi előtt, mert e földnek múltja van. Intézményeiteket nagyra becsültétek mindig, mert szabadságotok hosszú évszázak drága fejleménye. Egy dicső múlt földet, intézményt, vagy elvet, legyen az politikai vagy egyházi, jogi avagy vallási elv, mindig tiszteltté tesz; egy dicső múlt a földnek szentséget, az intézménynek tekintélyt, az elvnek hatalmat, varázserőt kölcsönöz. Még akkor is, hogy ha a múlt nem mind fényt és dicsőséget sugároz, hanem távoli útjain sötét pontok, vérnyomok feketélnek, ragaszkodást kell hogy keltsen mindaz iránt, mit a jelenre, nagy csatákat viva, nehéz küzdelemmel átszállított. Ezért a multa hivatkozás ha-

zát vagy egyházat, alkotmányt vagy vallást illetőleg. De hogy ha hazátok, politikai intézményeitek, szabadságotok multjára hivatkoztok, vallásotokra nézve is ugyanazt tehetitek. S hogyha más vallások és egyházak fényes nagy multtal dicsekednek, az unitárius vallásnak és egyháznak is meg van a maga multja.

És minő mult! Az unitárius kereszténység nem a mai nap, vagy a tegnap szülötte. Ama szellemsugarak, melyekből az unitárius kereszténység napja világol, amaz eszmei szálak, — az Isten egysége, végtelen szeretete, jósága minden ember iránt, s Jézus Krisztus legtökéletesebb embervolta és az ember tehetsége a végtelen tökéletesedésre — melyekből az unitárius hitnézet fonva van, nem a mi időnkben s nem is az utóbbi három évszázban találják multjokat. — Azok a keresztény évszázak messziségébe nyulnak föl, eredetükben az első keresztény idő verőfényes magaslataira vezetnek vissza. Igen, a történelem emlékezetünket felül viszi Priestleyn, felül Dávid Ferenczen és a Socinokon, felül az egyházon, melyben az unitárius tan a hitujítás nagy évszázában határozottabb kifejezést nyert, testületi alakot öltött és a niceai hitvallón, Ariuson és Samosatai Pálon, az antiochiai püspökön, az első keresztény gyülekezeteken és az apostolokon keresztül magához a Mesterhez, Jézushoz vezet, a kinek egész élete az istenegységi eszmének volt a legtökéletesebb nyilvánulása.

Ime, a ti vallásotok oly régi, mint maga a kereszténység. És nézzétek amaz erkölcsi erőt, mely multjához fűződik, s mely csodálttá, bámulatossá teheti azt szemeitek előtt. Az erkölcsi nagyság, melyet az unitárius tan vallói felmutatnak, méltó magas színvonalon áll az általuk hirdetett fenséges eszmékkal. Az akaraterő, az önfeláldozó bátorság épen oly csodás hatalmu tényekben nyilatkozik, mint a mily bámulatós a vallási gondolat magasztos szabad röptében. És hogyha a hiteszme szárnyalásában az egeket érinti, a menny dicsőségeig emelkedik, ott látjátok a máglyák izzó lángjai közt, a hitvallók arczán az égi megdicsőülést, az égi fényt eláradva. Az unitárius kereszténység multjában meg van mindaz, mi a tannak benső hatalmas erejét mutatja, a mi egy tant külső nyilatkozásaiban jövő idők előtt nagygyá, dicsővé tehet. Az unitárius kereszténységnek meg van a maga szenvedés-története, az maga egy hosszú szenvedés-történelem, mely igazságszolgáltatásért még mindig az élő Istenhez kiált; az unitárius kereszténység mártyrokra és szentekre tekinthet vissza, kik nagyobbak és halhatatlanabbak mint sokan azok közül, kik a római szent sereget alkotják. Nézzétek ama nagy és dicső alakokat: *Servet* het, kit a genfi szigor az Isten egysége tántorithatlan

vallásáért máglyára huzzott; Dávid Ferenczet, ki a Krisztus nem imádásáért sötét börtönben szenvedett mátyr-halált; és nézzétek ama névtelen nagyokat, nőket és férfiakat, a mult három évszáz alatt, kiknek ismeretlen, elrejtett szenvedése, hősiessége unitárius vallást és egyházat hagyott hátra üdvül, boldogításul ti nektek és maradékaitoknak.

És hogyha hazátok multja dicső képben tárul fel előttetek, s eritekben gyorsitva lüktet a vér szabadsághőseitek, szabad hazátok és szabad intézményeitek nagy alkotóinak emlékezetén, és a mult hagyományait, szabad eszméit és énekeit nemzedékről-nemzedékre lelkesülve adjátok és zengitek, s hogyha máshitü testvéreitek egy hosszú mult által indittatnak a vallásuk iránt való meleg ragaszkodásra: ti mögöttök is unitárius székelly afiai! vallásilag is egy nagy és dicső mult áll örökítve hősi tettekkel, pecsételve pirosló vérrel, bevilágítva szabadszelleme, magasztos eszmékkel. Az unitárius kereszténységet megtartani, szent vallásunkért lelkesülni, s az unitárius igét szájról-szájra ihletve adni és zengeni — ez az, mire minket a mult buzdíthat.

De erre buzdíthat, kk! a jelen is. A multért csupán nem kérnélek, nem intenélek a nektek adatott tudomány megtartására. Mert bármily fényes és dicsőségteljes legyen is valamely eszmének, vagy intézménynek a multja, bármily szép és emlékezetes tények csatolóddjanak is annak a letúnt évszázak nemzedékeire gyakorolt hatalmas befolyásához — tisztelni kell ugyan, mert a nemes, önzetlen cselekvés, az erkölcsi fenség, melyre eszme bír, melyet eszme szül, mindig és mindenütt tiszteletet parancsol, — de nem következés, hogy az a jelenre is alkalmas, a jelenben is meg kell azt tartani. Az eszmék hatalma, az intézmények tartóssága sokszor csak bizonyos időre szól. Egy-egy nagy eszme, mely az emberiséget évszázakig tartotta mozgásban, irányozta cselekvési rugóit, lelkesítette szellemét, időmultán hatálytalannak bizonyul; az intézmények élete ugyanabban az alakban még rövidebb ideig tartó. A katholicismus, ez a leggazdagabb, leghatalmasabb multú hitbirodalom mindazok között, melyek léteznek, mely meghódította a kereszténységnek barbár Európát, s feltétlenül, korlátlan hatalommal uralkodott a középkor egész kereszténységén, ma befolyást vesztett fejedelemség. — S a protestantismus nem egy formája, mely régebb ezereknek volt az üdvre hitszövétnék, ma kiégett halvány világosság. Tartoznátok csak oly valláshoz, oly hitfelekezethez, melynek vallási eszméi tartalmukat, hatalmukat már a multban kimerítették, nem emelném föl szómat a

nektek adatott tudomány megtartására. De a jelenkor szellemi nagy mozgalmában épen az idők jeleit látom az unitárius kereszténységre. A jelen a mult eszméinek, alkotásainak próbája és nekem úgy tetszik, hogy az unitárius hit, az unitárius vallás nemcsak hogy állja a tűzpróbát, hanem tisztultabb fényben, szebb alakban tündöklék elé, mint valaha. A természettudományok előhaladása korunkban sok régi nézetet romba döntött; vallási elvre is sokra nyomta rá a hihetlenség bélyegét. De a midőn látom, hogy a 19-ik évszáz szellemi vívmányai, történelmi és természettudományi ismeretvilága nemhogy megsemmisitené hiteseinket, hanem példásan szolgáltató igazságot ama tanok mellett, melyeket hajdan az érdek és szűkkörü felfogás kiátkozott, eretnekített; a midőn látom, hogy a természettudományok minden vívmánya, új csillagzatok, új világok felfedezése csakis egy örökkévaló oszthatatlan szellemi hatalomról beszélnek, s a bölcselmi gondolkodás vizsgálódásában egy örök szellemben éri el tetőpontját, s az embernek alaposabb ismerete az élettani kísérletek s a lélektanímélyebb tanulmányozások által az unitárius nézetet világítja meg az ember erkölcsi természetéről; midőn látom ama hitnézeti változásokat, melyeket más egyházakban épen a tudomány hatása idézett elő; — látom, hogy a kik egykor Jézusban az Istent szállították az emberi testbe, ma a józanabb bírálat világánál az emberi szellem fölemelkedését szemlélik az isteniig, s velünk együtt nem az égből alászállott isten-embert, hanem az édig emelkedett emberi nagyságot, az isteni embert csodálják; — látom, hogy elenségeink barátainkká válnak, üldözö Saulaink buzgó apostolainkká, a kik egykor átkoztak, ma dicsőítnek, a kik kárhoztattak, magasztalnak, s testvéri szeretettel melegen ölelnek keblükre: lelkeim végtelen örömmel telik el ama isteni ihlet, erő és igazság felett, melyet e jelenségek szerint az unitárius valláserkölcsei eszmék félreismerhetetlenül hordanak magukban.

Magát az unitárius kereszténységet nagy nevek, költők, tudósok, államférfiak nevei ékesítik. Egyházunkon kívül bátor szellemű férfiak a kereszténység emez alakjáért szállanak sikra a hitharczokban. A mai kor miveltségének, hol ez a lélekben összhangzatosan érvényesül, úgy látszik, a vallásban mindenütt az unitárius hitnézet az eredménye. A vallási gondolkodás ma általán, nevezetessék bármely néven, lényegében az unitárius irány felé látszik tartani. Az ugynevezett liberalis, vagy szabadelvű vallási mozgalmak, melyekről hallok, vagy olvastok, mind az egység-hívó, az unitárius kereszténység mozgalmái. És a midőn halljátok a ti vallásotok ilyen terjedését,

eléhaladását, midőn halljátok, hogy az mind nagyobb, szélesebb tért ölel be a hitmezején, midőn halljátok újabb és újabb diadalait épen a tudomány vívmányaitól elésegítve, és hogy annak légköre mind egyetemesebben fogja át, faj és nemzetiség különbség nélkül, az emberi lelkeket, egyesíti a sziveket: mindezek a jelenségei korunknak, párosulva a mult dicső emlékeivel, mi egyéb, mint az idők intő jele, mi egyéb, mint hatalmas buzdítás az unitárius kereszténység legrégebb élő egyházához, hiveihez eme hitet állhatatosan megtartani, eme vallási eszméket szent örömezzések közt vallani.

Igy a jelen, kk!

És a jövő? Merithetünk-e mi buzdítást hitünkre nézve a láthatatlan jövődöböl is? Ha látnoki tehetséggel volnánk felruházva, lelkünk előre festhetné ama titokteljes képet, melyet a jövő vallási arculatja fog felölteni. De ha nem is érzem a prófétai szellem eláradását lelkem fölött, annyit érzek, hogy a kik biznak és remélnek, azok mindig prófétálhatnak. Ha nem biznám az unitárius kereszténység jövőjében, a dicső mult és fényes jelen mellett sem igyekeznék a mellett kitartásra birni. Ha azt kellene tudnom, hogy az tetőpontot érve, hivatását betöltötte, s most a visszaesés kora következik, a csöndes lemondásban keresnék kibékülést, elnémulna szám, hallgatnék, s az Ur szöllőjét oda hagyva, sietnék én is a földi ekeszarvra vetni kezeimet. De én teljes bizalommal vagyok annak jövője iránt. Hogy mi leend a jövő, jóllehet tisztán nem láthatjuk, de ép a jelen alapján, melyen a jövő tovább épül, legalább egyes körvonalokat előre vethetnek lelki szemeink a történendőkről, és mi bizonyos kilátásokat alkothatunk a jövőre nézve.

És e kilátások lelkem előtt a legbiztatóbb színben rajzolódnak. Én úgy látom, hogy az unitárius kereszténységnek a jelenben tett előhaladása a jövőben csak növekedni fog. Lelkem azt sejtí, hogy ama vallási eszmékre, melyeket az unitárius kereszténység a Jézus által tett örök isteni kijelentésből olvasott ki és fog kiolvasni ezután, a jövőben egy nagy egyetemes aratás vár. A jövő gondolatirányainak alakulásait nem láthatom be, nem tudom, hogy a tudományos vizsgálódások az emberi szellemet merre fogják hajlítani, de egy sejtelem azt sugja nekem, hogy minél inkább fog gazdagodni az emberiség ismeretmennyisége: annál erősebb trón épül az emberi lelkekben az oszthatatlan Egység hitének, és minél tágasabb kört nyere a mivelődés: annál szélesebb leend az istenegységi hiteszme birodalma is.

S ha meggondolom az unitarismusnak a jövő tisztább világá-

nál való emez egyetemesebb terjedését; ha meggondolom, mint fognak mindenütt lehullani emelkedő hatalma alatt a vallás lényegéről kiharcolt formák, összerontatni az emberi hozzátetelek, ledöntetni a középkori, külső nagyhatalomra czélzó, túlélt egyházi alkotások; ha meggondolom, mint fog a kereszténységből kiszorítottatni a pogányság szelleme, mint fognak a Mária-istenek és a sereg aprószentek a régi római házi istenek mulandó sorsára jutni, mint fognak megsemmisülni a durva, testies tanok, Krisztus testének s vérének éldelése, — mint szégyenül meg az idegen érdem csalárd árulása a bűnös ember idvezítésére, mint fog az egyház csalhatatlan feje a Jézus Krisztus utolsó szolgája lenni; ha meggondolom, hogy a kegyelmi kiválasztás és más tanok, az első hitujítók idejéből, mint jutnak a megillető helyre, a történelmi emlékek közé; ha meggondolom, hogy így Jézus tiszta kereszténysége mint fogja uralmát elnyerni az egész keresztény világ felett, mint fognak az ő vallási tiszta elvei a hit egén vezérfényül világolni az emberiség millióinak, mint fog az evangelium tiszta bora lelki eledelül szolgálni a tökéletesedés pályáján az egymásután jövő nemzedékeknek, és mint fog az örökké való, oszthatatlan egy Isten dicsősége prédikáltatni mind végiglen keresztül az idők végtelen során: a jövőnek eme biztató kilátásai indíthatnak-e egyébre: mint a nekünk adatott tudományt állhatatosan megtartani, és vallani szent hitünket áhitattal, vallani szívvél, vallani lélekkel.

Igen, kk! tartsátok meg a nektek adatott tudományt, tartsátok meg vallástokat, egy dicső mult, fényes jelen és kilátásteljes jövő buzdít erre titeket, mindnyájunkat. Tartsátok meg az igazságért, mely benne rejlik, a világosságért, szabadszellemeért, mely mind multjának, mind jelenének, mind jövőjének örök, vesztetlen alapját alkotja. Legyetek állhatosak, így int az ő szelleme is, kinek emlékére most a nemzeti hálás kegyelet ünnepet szentel, a kinek lelkében a mult erényei, a jelen széles ismeretvilága és a jövő messzenéző prófétai reményei egyesülve tükröződtek. Az ő geniusa, hitmélysége, kimagasló keresztény jelleme, szent hitélete, szelid hősiessége a tisztább keresztényelvek diadalra juttatásában és az unitárius kereszténység más geniusai, vezérszellemei mind így intenek: legyetek állhatatosak. Maga Jézus, az örök világosság, az örök halhatatlan vallási nagy szellem, ő is így buzdít: legyetek állhatatosak, legyetek kitartók a tiszta keresztény igazságok mellett, és biztatok: mert „az igazság meggyózi a világot.“

PÉTERFI DÉNES.

A FRANCZIAORSZÁGI PROTESTANS EGYHÁZI VISZONYOK.

Páris, július, 1882.

Felhívott volt ön, Szerkesztő ur, hogy a mennyire egészségem engedi, értesítem a franciaországi azon eseményekről, melyek olvasóit vallási, erkölcsi, bölcselmi vagy irodalmi tekintetben érdekelhetik, értesítem különösen a reformált egyház életében feltűnő különböző eseményekről. Megkezdem ez értesítést azzal az ohajtással, hogy folytathassam.

Ezelőtt csaknem két évvel a „The Modern Review“ után közölte volt ön röviden a mi egyházunk történetét, a mely iránt a magyarországi egyházak oly rokonszenvet tanusítanak, a mely meghat minket. Nem kívánom most részletesen előadni azokat a jelentékeny vagy egyszerűen érdekes tényeket, melyek azóta történtek, ön azokat egészben ismeri egyházi lapjainkból. Csak egyikre akarom felhívni az ön figyelmét, az utolsóra, a legjelentékenyebbre, arra, mely legnagyobb befolyással volt a francia reformált egyház helyzetére. Értem a f. évi mártius 29-én kelt rendeletet, mely a párisi egyház viszonyait szabályozta.

Az 1860. év óta a párisi egyház egészen különböző viszonyok között élt, mint a franciaországi többi egyházak, a mi teljesen szabálytalan volt. Ugyanis, ellenkezőleg avval az általános törvénnyel, a mely a többi egyházakat szabályozza, s a mely szerint minden 6000 protestansnak egy consistoriummal kell birni, a párisi egyházban egyetlen consistoriumba, egyetlen presbyteri tanácsba volt egyesülve a 40—90 ezer lelket tevő protestans népesség. A fővárosnak, meg a szomszédos három megyének összes ekklesiái egy és ugyanazon egyházi testületet választották. Ismeretes, hogy mit szült e rendszer; mindenek előtt a liberalis elemnek teljes eltűnését az egyh. tanácsokból, azután a liberalis választóknak a választók jegyzékéből való kitorlését. Husz évig tartott ez az állapot az egyháznak, a valóságos érzelemnek, a kegyességnek és az ugyanazon vallási testület tagjai közt lenni kellett testvéri viszonynak nagy hátrányára. Az orthodoxok és liberalisok közti küzdelemnek különböző változatai ismeretesebbek, mintsem szükséges lenne azoknál megállapodnom. A Páris-

ban kitört harc régóta kiterjedett a vidékre is, és a franciaországi többi ekkleziák inkább, vagy kevésbé maguk is érezték a fővárosban megkezdett csata hatásait. Nagy ideje volt, hogy a köztársaság kormánya ez egyházban is, mint egyebütt, megorvosolja a császárság igazságtalanságait. Ezt művelte a mártius 29-iki rendeletével, mely szerint két consistoriumot rendelt, egyiket a Seine megye részére, a másikat a három szomszédos megye részére, a melyek 1860 óta Seine megyéhez voltak csatolva. Ezen kívül a párizsi consistoriumnak egy helyett most nyolcz presbyteri tanácsa van, a mi alkalmat nyújt a liberalisoknak, hogy képviseltesék magukat a consistoriumban és azokban az ekkleziákban, a melyekben többségben vannak. Kétségkívül, a törvény szoros alkalmazása szerint, Párizst egy-nél több consistorium illette volna, de az is elég, hogy 8 presbyteri tanácsot teremtettek. Bármilyen legyen is e rendelet, megvan jótékony hatása, a liberalisok hosszas küzdelmének és lankadatlan kitartásának a jutalma; az alkudozni nem akaró orthodoxok dühösen kiabáltak ellene. Azt az 1900 liberalis választót, a kiket a választók jegyzékéből kitörültek, ismét beigtatták abba. Az ekkleziái választások, melyeket késleltettek, f. évi május 14-én történtek meg. Az „Oratoir“ utczai ekkleziában, mely a consistorium székhelye, a liberalis jelöltek mind bevásztattak. A többi ekkleziákban az orthodoxus jelöltek diadalmaskodtak. Az előtt, a ki tudja, hogy az orthodoxok minő nagy becsét tulajdonítottak a székhelyen való győzelemnek, a liberalisok győzelmének nagy bece van; de magára véve is nagy jelentősége van, mert a jövő biztos sikernek előjátéka. A liberalisok nem reméltek többet, mint a mennyit nyertek. Távol attól, hogy az ekkleziákban többségre számítsanak, bámulva látták, hogy az oratoir-utczai ekkleziában a hivatalos közegek 20 évi üldözése és törlései után kellő számmal vannak. Világos volt, hogy az orthodoxia, a mely oly sok éven át mindenről rendelkezett, mely mellett volt a pénz és egy megromlott és corrupáló kormány bűnrészessége, hasonló fegyverekkel nem támadható meg. Annyira számított a győzelemre mindenik ekkleziában, hogy erőszakos módon minden kibékülést visszautasított, midőn a jelöltek jegyzékét meg akarták állítani. A liberalismus most már ismét elfoglalta azt a helyet, a melyről éppen nem tisztességes módon leszorított volt, s csak idő kérdése, hogy szilárdul és tartósan elhelyezkedjék abban.

A választások következtében az orator-utczai ekkleziia presbyteri tanácsa egy liberalis papot kért. Mivel az ekkleziái tanácsok választásait a consistoriumnak kell helyben hagyni s ez terjeszti a

papokat a kormányhoz megerősítés végett, e testület határozatából rövid időn megtudjuk, hogy hajlandó-e igazságos lenni? Minden esetre, azt hiszem, tudhatom, hogy a kormány hajlandó liberalis papot nevezni ki, bárminő legyen a consistorium határozata.*)

A mártius 29-ki rendeletnek az a következése lett, hogy annak a bénító küzdelemnek, mely oly régóta tartott, a tüze kissé csökkent. A csillapulás megtörtént Párisban s következőleg a vidéken is, a vidéki ekkleziák megszokván a párisi példáját követni. Ha csak ezt a részletes megnyugvást nyertük volna is, akkor is köszönettel tartozunk a kormánynak, hogy viszálykodásunkba közbelépett; bár nagyon fájjaljuk, hogy az orthodoxia rossz eljárásával kényszerítette az államot emlékezetbe hozni azt, hogy mindenki köteles ugyanazon törvény iránt engedelmességgel viseltetni. Örvendek, hogy e változást jelezhetem; a lelkek el voltak keseredve, a protestantismus legjobb erői, az ügy nagy veszteségével, kárba mentek az alatt, míg a törvény ki volt játszodva. A liberalismus végül is elcsüggedett volna Párisban, hol a hivatalos szószéket mind orthodox papok foglalták el, kiket a liberalisok nem hallgattak. A világiak látván, hogy a viszonyok nem változnak, ki kezdettek fáradni; végre is elenyészett volna bennük minden érdekltség a vallásos dolgok iránt. Legbensőbb érzelmeiket sértette az orthodoxia magatartása, mely naponta megalázta a vallást és néha annyira lealacsonyította, hogy azal cselszövényes politikát űzött. Ma, midőn a május 14-én történt választás a liberalisoknak visszaadta honossági jogukat őseik egyházában, abban az egyházban, melyet annyival inkább szerettek, mert attól erőszakosan elszakítottak, kötelességük teljes érzetében azzal foglalkoznak, hogy egyházuknak szilárdabb szervezetet adjanak. Több összefüggést kívánnak maguk között, több vallásos életet a szó teljes értelmében, több erkölcsi tevékenységet s egyszersmind nagyobb papias életet; sorakozottabban kívánnak haladni, mint a múltban.

Nagy vallási, erkölcsi és tudományos érzékű emberek vették kezükbe a kezdeményezést, hogy egy végrehajtó bizottmány alakíttassék, melynek az lenne célja, hogy egyesítse a liberalisokat, a kik eddig egymástól nagyon is különváltan éltek. Ezen közelítés által az emberek jobban megismerik, jobban becsülik s kölcsönösen erősítik egymást; a vallásos élet növekszik, fejlődik s ezzel együtt növekszik

*) A sorok a consistorium ülése előtt irattak, határozatát ma már ismerjük, igazságot szolgáltatott az ekklezsia ohajtásának, másodpapnak kinevezte Vignié urat, a párisi theologiai karban tanárt; Vignié ur kiváló szónok, nagyszámu hallgatóságot vonz az oratoiri nagy templomba.

az érdekelttség mindaz iránt, a mi a szellemi társaságot és azon egyházat illeti, melyhez az ember tartozik. Az elszigeteltség nem jó az embernek, vallási szempontból éppen úgy, mint más szempontból, sőt meglehet, hogy vallási tekintetben gyászosabb, mint minden más tekintetben. A bizottmány legelső teendőjének fogja ismerni, hogy alkalmas, komoly embereket — papokat és világiakat — találjon, kiknek kiválóan hivatásuk lenne, hogy a liberalis protestansokat meglátogasson, a gyermekeket rendes vallásos oktatásra összegyűjtsék, és hogy felelevenítsék a buzgalmat, mely oly hosszú évi tévelygés alatt megkezdett hűlni. Kétségkívül az embereknek, kik a liberalis párt vezetését kezükbe vették, sikerülni fog e szükséges dolgot jól célhoz vezetni.*) Egyébiránt ezen feltétel, sőt kizárólag csak e feltétel alatt érheti el célját a liberalismus a legközelebbi presbyteri választások alkalmával. Mindez azt bizonyítja, hogy jól felfogta hivatását, s nem szakad markába a dolog. A létezésért való hosszú küzdelem után, melyben oly sokat kellett szenvednünk, most már gyakorlatibb és népszerűbb módon törekszik megerősödni naponta a vallásos és erkölcsi élet terén. Ez a legjobb felelet lesz azoknak, a kik őszintén, vagy nem, azt vetették a liberalismus szemére, hogy eddig csak tagadó, rontó munkát teljesített.

Nem akarom ez által azt mondani, hogy a liberalismusnak szüksége van e bizonyíték adására; mert az előtt, a ki nem elfogult, minden oldalról feltűnik az a jó, melyet a liberalismus egy harmadszáz alatt előidézett. Lám, neki vetette a fejszét a középkor dogmai járhatatlan erdejének, széles nyilásokat vágott azon, a melyeken az éltető levegő és a világosság behatolhat. És mennyire józanná tette a theológiát, s mennyire megtisztította a vallást azért, hogy széles utat tár fel a gondolkozás előtt és tágas látkört a lelkiismeret előtt. Megteremtette az egyéni munkálkodást is, s a személyes hitet; a vallást élővé tette. Ez áramlat alatt maga az orthodoxia is megmozdult; a jó indulatu orthodoxok maguk bevallják, hogy ők többé nem azok, a mik harmincz évvel ezelőtt voltak, s hogy hasznukra fordították a libealisok munkáit. E szerint ha a gondolkozás szempontjából a liberalis kritika bizonyos tekintetben negatív volt is, de meg volt annak tényleges oldala is. — Egyfelől minden meghaltnak, haszontalanságnak, értelmetlennek eltávolítása, másfelől megszilárdítása mindannak, a mi lényében örökké való, annak kidomborítása, szépségének és gazdagságának feltüntetése volt a

*) Részben sikerült is, mert két buzgó papot vettek fel az evangélium szerinti idomítás e céljára; bizonyosan másokat is találnak.

liberalismus munkája. Semmiseknek nyilvánítani bizonyos oly dogmákat, melyeknek semmi alapjuk sincs az evangéliumban, melyek csak a contraversiák, vagy régi bölcselmi eszmék terményei; megállítani és feltüntetni örök értékét ezen két nagy igazságnak: Isten és az emberi lélek, és abból levonni a logikai következtetést, azaz az emberi lélek természete és az Isten közti viszonyt s a lélek halhatatlanságát az isteni szellem folytonos áradozása nyomán; és Jézusban feltüntetni annak a tökéletes isteni s egyszersmind emberi életnek egyetlen tyussát: nekem úgy tetszik, hogy ez valósággal positiv munka volt. Mert valójában az egész gyakorlati vallásos élet a jámborság és istenülés részleteivel a szeretetnek, az erkölcsemelkedettségnek, az evangélium szerinti életnek munkáival mind benne foglaltatnak ez állításokban. Ha ez utolsó tekintetben a liberalismus nem tette meg mindazt, a mit megtehetett volna, az ő leghevesebb vádolóinak kellene legelsőbb elhallgatniok. Ők maguk személyesen jól tudják, hogy azon nehéz viszonyoknak kell azt tulajdonítani, a melybe hozták; tudják, hogy a kor hatalmasságai ellene voltak, mindig kénytelen volt harcra készen állani szellemi és anyagi lételeért, jobb napok után esengvén, midőn önmagát megismerheti, felébredhet és békében szedheti annak gyümölcsét, a mit keserű könnyek között vetett. A liberalisok az üldöztetés napjaiban sem szüntek meg részt venni az egyház ügyeiben, milyenek a bibliai társulatok és az árvák ügye; ők alapították Párisban azt a bámulandó árvaházat, mely ma a fájlalt ifj. Coquerel Athanasius áldott nevét viseli. Istennek hála az a nap, melyet a liberalisok oly melegen ohajtottak, valahára feltűnt és épen ezért készülnek haladék nélkül az építkezés munkájához, melyhez az anyagokat előre beszerezték és alapjait megvetették.

Azt mondám fennebb, hogy a párisi egyházban s ennek következtében a vidékiekben némi csend lett; de ebből nem kell következtetni, hogy ez a csendesség az orthodoxok és a liberalisok között létrejött egyetértésnek volna a következése. — Sőt kérdés, hogy ez egyetértés meg lesz előbb vagy utóbb. Részemről én nem hihetek őszinte utógondolat nélküli egyetértés lehetőségében. Bármit mondanak is némely optimisták, én azt hiszem, hogy a két párt most távolabb áll egymástól, mint bármikor, arra, hogy egymást megértsék és kibéküljenek. Történelmi és vallási felfogásaik különböznek és a tapasztalat — fájdalom — megmutatta, hogy az orthodoxia vonakodik az engedés és kibékülés eszméjétől. A dolog ily állásban nem tartom vakmerőségnek azt a feltételt, hogy ezután is ugyanezen egyházi kormányzat alatt fognak élni. Sőt az is lehetséges, hogy mind

a két fél átlátván, miszerint jobb volna külön válniok; a nélkül, hogy megegyeztek volna, érezhetőleg mérsékelni kezdtették azt a harcziás hevességet, a mely egykor buzdította. Egyébiránt elő kell készülniök egy meglehet nagyon közel levő, de mindenesetre nagyon bizonyos eshetőségre — az állam és egyház közti elválásra. Mind a két fél gondol erre s következőleg intézkedéseket tesz ez esetre. Parancsoló körülmények közbejötté nélkül, szeréntem, világos dolog, hogy az állam és egyház közti megválás alkalmi okul fog szolgálni az orthodoxoknak és a liberalisoknak két külön egyházzá leendő elszakadására.

A protestantismus őszinte barátai sajnálattal tekintenek a franciaországi reformált egyház e különválására. Attól félnek, Franciaországra való jótékony hatása csökkenni fog. Én épen nem tudnám osztani egészen e félelmet. Kétségkívül szép dolog volna látni, hogy ez a régi reformált egyház ugyanazon egyházi szervezetben folytatja életét. Félek, nehogy összetévesszük ezt a két lényegesen különböző kitélt: egyformaság és egység. Teljességgel nem látom az egyformaság előnyeit, de látom minden terhes hátrányát. A katolikus egyház régóta nyújt erre bizonyítékokat. Ha az amerikai oly sok és sokféle egyházakra tekintek, épen ellenkezőleg azt látom, hogy az élet és erő mindenfelé áradoz. Én tehát azt hiszem, hogyha az orthodox és liberalis francziák külön válnak, a köztük való érintkezés gyakoribb és jobb lesz, mint a milyen a dolgok jelen állásában és a külpropaganda munkája sem fog csökkenni, mivel mindenik egyház saját körében fog munkálni. Talán még azt is hozzá tehetjük, hogy a verseny üdvös hatása ösztönző lesz az evangelium terjesztésére nemzetünknek, a mely többé nem katolikus, de még távol van attól, hogy protestans legyen a kebelében.

A jövőt, habár sok ismeretlent, sőt bizonyos pontig félelmetes ismeretlen dolgokat rejt magában, nem kell oly sötétnek tekintenünk, mint a milyennek néhány pessimista feltünteti. Szerintem a francia reformált egyház barátait annak sorsáról annak meggondolása kell hogy biztosítsa: hogy az egyház nem akarja, hogy meglepessék s készül a jövőre, bárminő legyen is az.

CHARRUAUD DEZSŐ.

FARKAS GYÖRGY ÉLETE ÉS JELLEME.

Farkas György, szent-gericzei unitárius pap és nyugalmazott esperes született 1800-n februárban Kobátfalván, a mai Udvarhely-megyében, atyja nevét viselte, anyja Gábor Borbára; tanulását Szent-Mihályon kezdette, a derék, buzgó és becsületes Gálfalvi István mester keze alatt, a ki tanulási kedvét s más jó tulajdonait látván, addig serkentgette felsőbb iskolákba menetelre, míg magát rászánta, s 1814. podgyászat hátára véve, atyjával Kolozsvárra ment, ott a volt szent-mihályi pap és esperes Kelemen Bénéiamin fiánál, ma is köztiszteletben élő nagy jótevőnk Kelemen Benő urnál, mint egyetlen ismerősüknél szállottak meg, s — a mint hozzám irt levelében maga mondja — ott vetette le bocskorát, melyet addig viselt, kérve az Istent, segítse őt meg, hogy ne legyen kénytelen azt többé felkötni... Isten meghallgatta.

Előbb több urfiakat szolgált — ugymond — mint szegény fiu, csekély jutalomért, ruhát takarított, collegium szolgája volt, vizet hordott, udvart sepert, s estve a vagyonosb tanulóknak csak háta megett ülhetett a gyertyához, hogy tanulhasson. Így jutott világsághoz... Így folyt az, míg deákságig felmehetett — csak mehetett volna, mert dolmánya*) nem levén: egy évig Neutralista-nak kellett maradnia**) Ekkor — mint szintén maga írja — egy kopott magyarkára tett szert s fölöltözvén diáknak, (Togatus) néhai Körmőczy János püspök neje, Barra Zsuzsánna — Isten porát is nyugtassa meg jóságáért — testvéréhez, a hires Dr. Barra Istvánhoz ajánlotta be tanítónak, Miklós nevü fia mellé, s ott volt szálláson és kosztón, sőt pénzfizetése is volt, míg végzett. Ezenkívül pénzfizető több tanítványa is volt, a mi őt csakhamar azon kedvező helyzetbe juttatta, hogy sok gazdag szülők gyermekeinek adhatott pénzt; mert a mit nehezen szerzett, gondosan megtakarította, sorsához képest meghuzódott, szűkösen élt, és soha sem pazarolt. Az volt gazdasági axiomája: a nap keresményéből valami hadd maradjon meg holnapra.

*) A theologus diákok szabályszerű magyar szabásu egyenruhája.

**) Ezek a gyermekek sorából kikerült, a tógás diákok közé be nem juthatott szegény sorsu tanulók voltak.

Ez uri házzal való viszonya, szellemi látköre nagyobb kiterjedésének s anyagi javult helyzete megszilárdulásának volt eszköze. A mint végzett, pártfogója másik fiával, Dr. Barra Imrével — annak kérésére — 1824-n Pestet és Bécsset megjárta, mindkét városban hosszasabban mulattak, vidékeire kirándultak; Schönbrunn, Klosterneuburg, Baden s több helyeken ismereteit és ismeretségét gyarapította. Régi kedves barátja Koronka László még itt léte alatt azon hirrel lepte meg, hogy Iklandra papnak van kinevezve, a mit el is fogadott.

Uj hivatalát még azon évben elfoglalta s viselte 1836-ig. Itt ismerte meg s vette el Hajdu Sára szeretett hitvesét, egyikét a Szék testben, erkölcsben, érzületre nézve tiszta, erőteljes és szebb nemes leányainak, hozzá mindenben hasonlót és egészen méltót, a kitől József nevü fia s Anna leánya született; az első 17 éves korában, szívök, rokonaik, barátaik és minden jók méltó bánatára, meghalt, akkor, midőn annak, hogy belőle atyja nyomain járó ember fog lenni, már sok bizonyosságát adta volt; utóbbi Csipkés Péter iklandi lelkeshez ment férjhez, férjét boldogítva, az egyháznak és hazának derék gyermekeket szült és nevelt, Albert m. kir. honvéd főhadnagy, Endre m. kir. távirtda tiszt, Katalin hajadon. E lány a szívök öröme, házuk disze és virága volt mint hajadon, korán özvegységre jutva mindkettőjük gyámola, szemefénye, büszkeségök s agg napjaik vidámító angyala, boldogsága.

1836-n szent-gericzei pappá s csakhamar maroskőri esperessé választatott. Itt kezdődik Farkas György kiható nyilvános élete. Ő addig készült, anyagi jóllétének alapján hitvesével együtt munkás méhként dolgozva, már iklandi pap korában pár ezer forint érő birtokot szerzett, s a közdolgokban élénk részt véve, az unitárius egyház életben az időtájt megindult mozgalom által kiválólag érdekelte, a szellemi tevékenység föltételeit ezalatt annyira megszerezte, hogy csak pályakör kellett tehetségei s közügyszerető lelke érvényesítésére. Kettős feladata, uj állása megadta azt. Szentgericze vezér unitárius egyház a maroszéki körben: a reformáció legelső korára megy vissza eredete, a falu lakói mind székelyek, szabad nép, vagyonos, értelmes, czimeres és bebiró adományos nemeseinek száma is tekintélyes volt, ezer körüli általános létszáma; Mária Terézia korában fegyverrel megvédett régi temploma, sőt ekklézsiái vagyona, a papság és mesterség nem szűk dotatioja, híres mesterei s virágzó felekezeti iskolája, a nép vagyonossága s miveltségi magasb ösztönei által erősítve, gyámolítva azt eredményezte, hogy a község-

nek valamennyi szomszéd felett kitünő nagy értelmisége volt századok óta, s van ma is. Szentgericze irányt adott a vallási és szellemi téren, döntött a politikai kérdésekben, kétszáz értelmes szavazó ment a székgyűlésre és követválasztásokra. 1848—49-n csaknem egy század nemzetőrt állított sikra és számos honvédet.

Ily község és ekklézsia papjának lenni szerencse és nem könnyű.

Farkas mintha arra az állásra lett volna teremve. A Szentgericzei papnak nem szabad szegénynek lenni, hivei szégyenlenék azt. Ezért nem volt elég tekintete Kozma Gergelynek és Sipos esperesnek, kik egymást felváltva előtte szolgáltak. Munkásnak kell lenni, a dolgot markolva megfogni; mert Szentgericze népét munkásságban egy nemzet népe sem mulja feljül, kevés éri utól. Jól él, hort iszik, sok hust fogyaszt, jól öltözik, gyermekeit taníttatja, tehát sokat s jól kell dolgoznia, hogy szükségeit fedezhesse, mert birtoka aránylag nem nagy. Belső embereitől is megkivánja a szorgalmasságot és munkát. Farkasnál megvolt. Szentgericze népe eszes, gondolkozó, ítélő; jelleme önérzetes, daczos, büszke; akaratát érvényesíti, befolyását mutatni, felsőségét belső embereivel szemben, kivételesen ugyan, de éreztetni szereti és szokta. Ambíciója az, hogy az ekklézsia és falu közdolgát ők intézik. Nekik senki nem parancsol. Ők tudják, mi jó nekik, legjobban. Farkas jól ismerte azt. Ő lángész volt, de gyakorlati talentumban feljül haladta összes hiveit. S emberismerete, lélektani érzéke és tapintata páratlan. Mindig meghallgatta hiveit, azok kibeszélték magukat, elmondották közjóra szóló gondolataikait, tanácsot adtak, terveket dolgoztak. Farkas érdeklődve s türelemmel hallgatta végig, olykor tetszését fejezte ki, jóakaró arcot csinált hozzá. De napokkal azelőtt mindig megbeszélte néhány bensőbbjével, együtt a „legjobbat“ megállapították, s mikor a kérdéshez mind hozzá szólottak, az, a kit ő legértelmesebbnek vagy elég népszerűnek és befolyásosnak tartott, azzal nyomósan indokolva előterjesztette a dolognak egy másik oldalát is, a mint t. i. azt ők fogták fel, természetesen követelés és erőszak nélkül, egészen a közjót állítva szem elé s a határozást hiveitől várva. Így érte ő el, hogy akarata legtöbbször elfogadtatott, a közönség mint a maga gondolatát mondotta ki azt határozatul. Tényleg uralkodott népe lelkén, mint ministerek barátai cselekedtek.

Ez volt a közdolgokban Farkas György eljárása. Ennek tulajdonítandó, hogy az ő negyven évi espedége alatt a Szentgericzei ekklézsia csaknem újra született; a torony és templom megszilár-

dittatott, orgonát és új harangot szereztek a helyett, a mit 1848 —49-n ágyunak ajánlottak, a régi rozszant ház helyett tágas, kényelmes, diszes palota épült új csűrrel s melléképületekkel, új deszka kerítésekkel; a kopár, pusztá, kietlen czinterem deszkával bekerített gyönyörű gyümölcsössé alakult át, s részint alólírott ajándéka, részint az esperes által tett vásárlás útján tetemesen megnagyobbított; külsői erdőkkel, mezőkkel, rétekkel szaporodtak; új mesteri lakot építettek s telkéhez a Kuti- és Koronka-féle két szomszéd telket megvásárolták. Én emlékszem gyermekkorombeli állapotára szülőföldem unitárius parochiájának, egybehasonlítva azzal a mostanival, úgy képzelem, mintha száz év haladása s műveltsége állana közbül. A ki itt jár a művelt külföldről, meglepi az impozáns fekvésű templom, czinterem és papi lak komoly méltósága s a mindenújabb alkotáson kifejeződő külső szépség és rend, a belső jóllét beszélő jelei pedig az unitárius hitesszeme mély talajban szilárdan állásáról, a hivek buzgóságáról és áldozatkészségéről, valamint az itt szolgált pap igaz vallásosságról, jó izléséről és népszerűségéről tesznek kedvező tanubizonyságot.

Farkas György ezen alkotó és javító szelleme esperes köre más unitárius egyházaiban is számos emlékből maradt fenn.

Sikereinek másik oka az ő társadalmi műveltségében s személyes kiváló tulajdonaiban van. Senki nálánál Krisztus hivebb tanítványa nem volt. Ő csak szeretett és megbocsátani tudott. Hiveit a nagy mester emberszerető szavával ölelte magához. Megsérteni nem lehetett. Mikor bántalmazták is, védte azt, a ki tette. „A harag szől belőle — mondá — s a felgerjedt indulat viszi rosztára“. A székelly nép romlatlan, jóféle nép, csak hirtelen föllobbanó haragu s vélt igazáért bármi szélsőségre kész. Ők engem szeretnek, tudják, hogy papjok vagyok s rosztukat nem kívánom; csak belső lelki állapotjok vagy a külső rájuk való hatás nem engedi, hogy megfontolják, mit cselekesznek. Én megbocsátok nekik már most, nem bosszankodom rájuk, nem vitázok velök, annál kevesebbé rovom meg, mert az hozzám nem illik, s mert tudom, hogy holnap bizonyosan bünbánólag kérelnék meg“. Társadalmi érintkezéseiben mindig egyforma, előzékeny, nagylelkű és háládatos volt hozzájuk. A papifizetés próbaköve a papi népszerűségnek. Ő hiveit nem zaklatta, nem erőltette lehetetlenre, időt engedett, módot nyújtott tartozásuk teljesítésére. Hagyott is feledésbe elég tartozást. Mikor bérét vitték, generositással fogadta őket, megemberelte, kiemelte a buzgókat, de nem éreztetett a hidegebbekkel szemben neheztelést. Ezt a függetlenség-

get jelleme, vagyona és takarékosága adta meg. Mikor hiveit csapás érte, ott volt mellettök s az igaz részvét bánatos, mikor örömlük volt, az abban való szívvvel osztozkodás örömkönyeit hullatta velök együtt. Sorban kereste fel hallgatóit ünnep- és vasárnapokon s mint egy apostol úgy ült velök, kedélyesen társalgott a ház urával és asszonyával, s megczírogatta, megdicsérgette a tisztán felöltözve körülte sompolgó kis fiukat és leányokat. Ha őt keresték fel nevenapján, vagy a hosszú téli estéken, mint vendégszerető házigazda barátaiként fogadta, s minden megújuló éves névnap megújította a közte és hivei közötti kedves benső viszonyt.

A közérdekek és kötelesség iránti mély érzésének tanui a köztudat és jótékonyossági tények.

A szentgericzei egyháznak bársony katedratarakót s urasztali abroszt, a papi lakhoz 30 frttal vásárolt kis telkecskét ajándékozott. A maroskőri papi özvegy-árvái alap létrehozásában köri jegyző néhai Kelemen István és ő főtényezők, ő maga egyszeris máskoris 100 forintnál többet adott; az alap 2000 frtot tesz, s kamatából az özvegy papnak évenként 14 forintot, az árvák 12 éves korukig 3 frt 50 krt kapnak. Csak buzgó folytatók kellenének, hogy a szerény kezdet — a mi a munka legnehezebb része — megizmosodjék s jótékonyossági rendeltetésének nagyobb mérvben megfelelhessen. Kötelességérzete mellett tanuskodnak a kik őt ismerték és a közjegyzőkönyvek. Míg egészsége meg volt, soha el nem maradt semmi helyről, gyűlésből, ünnepélyről, a hol megkellett jelennie. Nem akadályozta őt saját érdeke, költség, követelő magán érdekek kényessége. Ha kívánta a közügy, ment és áldozott, ha szólította a kötelesség, meghallotta és engedelmeskedett. A köri partialisokra és zsinati tanácsokra Farkas György széke üresen, ajka, ha szólani volt szükség, néma, s erszénye, ha áldozni kellett, zárva soha nem maradt. Templomot mulatni, főleg papnak, véteknek tartotta, imádkozni keresztény erénynek, szeretni embertársait, jót tenni és kegyesen élni már itt e földön elkezdődő mennyei üdvnek.

A politikát nem tartotta papi hatáskörébe tartozónak; egyébként alkotmányos és loyális érzületű s kivált utóbb conservatív szabadelvű volt. Csodálatos, hogy mint a legbuzgóbb unitáriusok egyike, a közös iskolát kezdettől fogva Kriza püspökkel együtt melegen pártolta, akkor, midőn még a consistorium határozottan ellenezte, s a kik pártolták, nem szívesen nézte. Ő 1869—70. körül, mikor a kormány felszólította a felekezeteket ez ügyben, azonnal ez eszme mellé nyilatkozott s a maroszeiki felügyelővel községében közös is-

kolát akart állítani, úgy, hogy legyen két tanító, egyik unitárius, a másik református, s tegye a templomi szolgálatot ki-ki maga felefeleketénél, tanítsanak a közös iskolában együtt egyebet, mindkettő külön a magáéinak vallást, a képét mindkét részen levő hallgatók adták volna a maguk tanítójának, az állam is segítette volna meghatározott pénzüsszeggel, s így az iskola és tanítás korszerű lendületet vehetett volna. De az E. K. Tanács nem hogy helyeselje, sőt megpirongatta érette. A szentgericzei reformátusok is akadályozták, félve az átállás esélyétől, s így jó szándéka meghiusult. Később a Képviselő Tanács nézetei megváltoztak, akarták, hogy vegye újból kezébe a dolgot; de ő azt felelte, hogy nagyon sajnálja, de a kedvező alkalom elsiklott. Mikor a kormánynál akarat és pénz volt, nálunk nem volt hajlam; most van, de most a kormánynak nincs pénze. Ez a meg nem értetés s jóhiszemű legnehezebb törekvésének füstbemenése, sőt életében első és utolsó megfeddetése volt az — írta hozzám intézett egyik levelében — a mi közpályáján leginkább búsította; ámbár később megnyugtatta magát, hiszen — ugymond — egy igénytelen falusi pap tanácsot csak nem adhatott ily nagy fontosságú és nehéz kérdésben.

Hogy e kérdésben Farkast nem hallgatták meg, vagy nem értették meg, annál csodálatosabb, mert az ő érzülete és jelleme egyenességéről s vallásos buzgóságáról annyira meg volt győződve az unitárius egyházközség, hogy a főtanácsokon nem volt rá eset, hogy felszólalásait, vagy a jegyzőkönyvekre tett helyeslő észrevételeit figyelembe ne vették volna. Sőt sokszor a leghevesebb elvi vitákban, ha ő más elv vagy valamely fél mellett felszólalt, legtöbbszörre lecsillapult a szenvedélyek árja, nem egyszer irányt változtatott a tanácskozás, s a kit elakartak itélni vagy a mit elejteni evidens volt már a szándék, az ő felszólalása megmentette, s más utra terelte az elméket és közvéleményt. Engem sokat csillapított egész életében, az embereket váltig igyekezett meggyőzni szenvedélyességem mellett is — szándékaim tisztasága iránt s haragjokat — tőlem kéretlenül is — mérsékelte irányomban. Azt mondogatta sokszor: „Barátja vagyok, kimondhatlanul szeret engem, fáj szívének, hogy úgy félre értenek, ne vegyem rossz néven hivatlan prokátorkodását. Hozzám való szeretetből s a közügyért teszi“. Nem vettem rossz néven, de hasznát sem láttam, mert makacsította ellenfeleimet, kik azt hitték, hogy tudtommal van eljárása.

Életéből néhány érdekes mozzanatot megemlíteni érdekesnek s rá nézve jellemzőnek látom.

Klosterneuburgban azon zárda Prior-ja, hol az osztrák fejedelmek porai nyugosznak, Cserei őrnagy vezetése mellett tett látogatása után, őket ozsonnával vendégelte meg, s midőn őt kérdezte kiléte iránt, az őrnagy közbeszólólag azt felelte: egy erdélyi Arianus papságra készülő! Ott nincsenek Arianusok, hanem Socinianusok — jegyzé meg a Prior, kérdőleg nézvén reá. Farkas ezt a jó feleletet adta: ugy van, Erdélyben nincsenek Arianusok. De később nem mulatta el megjegyezni az őrnagynak, hogy rosszul látszik ismerni az erdélyi hitvallásokat.

1872-ben gróf Tholdalagi Viktor Brace angol utazót vitte el házához, ugy ajánlotta őt be, mint puritanus-t. Szívesen fogadta s kitünő asszuszőlő borral vendégelvén meg, midőn már jó kedvük volt, a vallásról is beszélgetni kezdttek. Van szerencsém a hitvallást ismerni — mondá Farkas — az ő dogmájuk E.-Amerikában az, a mi nálunk a reformátusoké. De szerény nézete szerint, az csak ugy felelne meg a jó valódi értelmének, ha Brace urék kihagynák dogmájokból: 1) a trinitast, 2) a praedestinatiót, 3) Jézus elégtételét. Vendége nem mondott ellene, sőt hazaérkezéttével szószerint és rokonszenvesen beszélt el egyházi lapjukban vele volt párbeszédét, a mint erről később Kriza püspök őt értesítette.

Ez is érdekes alkalommal történt. Midőn e sorok írója kolozsvári házáat a püspök és Farkas esperes 1873-n meglátogatták, Welsin porosz főmérnök lakott az emeleten s szalonjában Bismarck és Moltke arczképeit kifüggesztve látván: Farkas e megjegyzést tette: „Pár év előtt olvasta valahol, hogy Németország olyan, mint a bolygó zsidó, sem élni, sem meghalni nem tud. Most azonban ez a két ember életet adott neki!“ A mérnök figyelmes lett rá s kérdezte a püspököt: Was sagst der alte Herr? Megmagyarázván neki szavait: lángba borult szeme, arcza s csakhogy meg nem csókolta az öreg esperest.... Ez olyan észrevétel vala édes Tisztelendő ur — mondá Kriza püspök — mint a mit Brace-nak tett vala. Ekkor beszélt el aztán a dolgot s így tudta meg Farkas, hogy szavait az Atlanti tengeren túl is százezerek olvassák.

Velem is történt egy furcsa esete. 1854-n készült zsinatra. Én akkor otthon Szentgericzen paraszt gazda — vagy ha ugy tetszik — hétszilvafás nemes ember voltam. Hivott, menjek el vele. „Nem vagyok én — mondá — parasztnak való, a kinek főlénye a nyers erő, míg az enyim a szellem. Itt nálunk ugyan azon téren, az urat földie mindig le fogják győzni. Nyuljon azonban tollá-

hoz,*) s akkor az egész falu nem ér önnel.“ Nincs is mivel kimenjek, az sincs hová menjek. Nekem van egy fölösleges aranyom — viszonzá — átadom, aztán Gróf Mikó ott van. Maradjon Kolozsváron. Ott van önnek helye, nem az ekeszarvánál.

Igy mentem én be végkép Kolozsvárra.... Farkas György itt lett az én barátom. Aranyáról szólnunk soha szabad nem volt. Adósa vagyok maig, cserébe sirig tartó szeretetemet s tiszteletemet adtam.

Mint a gyürü fejből a gyémánt: ugy tűnik ki Farkas György életéből a jellem. Egyszerű az, de ragyogó, természetes és azért vonzó.

A szegény nép közül emelkedett ki, de csak érületben s műveltséggel; rokonszenve azé maradt halálaig; nem szégyenlte, nem tagadta, sőt őszintén megvallotta, s míg a nép fiaihoz forrón érzett, az aristocratiának, a mely valóban az erények és élet nemességén alapult, hódoló barátja s tisztelője volt. Sorsával azonban meg volt elégedve, s magasbra és más sorsára nem vágyott.

Munkásságban kereste örömét, azt vagyonnak tartotta, polgári kötelességnek s a férfi igaz díszének, a mi egészségessé tesz, jóllétet ad, vagyonhoz és függetlenséghez visz. Munkás fiaiban van a haza főereje, azok a nemzet díszei.

Takarékos volt, szűkös költött, minden napról tett el valamit, számított s feljegyzett mindent, ezért szükségét soha nem látott, a mi kellett mindig meg volt, még áldozott is a köznek és szegényeknek.

Közügyszeretete példányszerű, kötelességérzete élénk, övéihez gyöngéd, honához hív, barátai iránt egyenes, az igazat kimondani bátor, az elnyomottak, méltatlanul vádoltak és szenvedők erős és elszánt védelmezője.

Buzgó, de nem intolerans unitárius, szívében hordozta e hitfelekezet nagy szenvedéseinek emlékezetét; mindent megtett erősítésére; a nép neveléseért s az iskolákért lelkesült; öröm volt rá nézve, ha jót hallott, leverte, ha szomorut. Az angolokkal való szövetségünket jövőnk reményhorgonyának (szerinte vasmacskájának) tartotta. Erdélyt és a székelységet ifju szívvél szerette, de az Uniót s Magyarországot egységét előmozdította. A Keresztény Magvető-nek szorgalmas olvasója, pártolója és terjesztője volt, s az unitárius jeles hit-szónokokat és írókat kiválóan becsülte.

*) Ennek értelme az, hogy Toldy Ferencz épen ez időtájatt az Uj Magyar Muz eum tárczájában szemlét tartván a provincia írói felett, Agricola cikkeit szokatlanul kiűntette s ajánlotta az irodalommal rendesen foglalkozást..... Agricola én voltam.

A közvagyont szentségnek tartotta, mit csak gyarapítani szabad, károsítani nem. Pénz- és vagyonkezelése egész életén át feddhetetlen volt és kifogástalan. Ekklezsiájának atyja, esperesi körének igazságos és tapintatos vezére, a főtanácsnak hív tanácsadója, a vallásközön-ségnek önadaadó, engedelmes szolgálója, a kiben teljesen bizni, a kire minden körülmények közt számítani lehetett. Derék mint ember, hív mint polgár, hasznos mint hitfelekezeti tag.

Két nagy bánat érte őt, előbb fia elvesztése, a kit bálványozá-sig szeretett; öt év előtt neje halála, kivel egy félszázad bú- és örömvegyes folyamában, a szerencse sok kedvességét élvezve, az em-berek nem mindennapi szeretetét kiérdemelve, megelégedetten vándorolt a végczél, a sir komor határa felé Hű élettársa előre ju-tott el oda, ő 1882-ik évi nevenapján, ápr. 24-én reggeli 5 órakor, hivei mind és még százak könnyezve állottak koporsója körül, s fé-nyes szertartás után, Szentgericze új temetőjében, a „Küsver“ leg-magasb csúcsán, fia jobb felől levő sirja mellett, balfelől nyugvó ne-jével egy sirban helyzetetett el. A kikkel szive egy volt, porai azok-kal egyesülnek. Mint követésre méltó életű és jellemű unitárius pap-nak és esperesnek emléke az egyházban örökre élni fog.

JAKAB ELEK.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

LV.

A szenterzsébeti, nagy- és kis-solymosi és bözödi unitárius templomok átadása a reformátusoknak 1639-ben.

Catalogus sive registrum tam orthodoxorum convertorum quam etiam Unitariorum ex Speciali commissione Sua Celsitudini Connumeratorum. Ac consignatio quomodo juxta continentiam Articuli Dominorum Regnicolarum Superinde emanati respectu potioris partis praedictorum partium templa ac parochiae in possessionibus Szentersébet, Nagy-Solymos, Kis-Solymos et Bözöd per nos tanquam ad id deputatos Commissarios anno 1639. diversis diebus partibus potioribus tandem conscientiose qualiter sunt adjudicata.

Szentersebeth.

Catalogus orthodoxorum.

Pécsi Simon uram	Kovács György	Gáll János
háznépestől	György Mesterné	Gáll Györgyné
Bölöni Gáspár	Buni Márton	Kovács Balázs
Kádár Mihály	Kis Csere János	Köté István
Ambrus György	Molnár András	Péter Miklós
Ambrus Pál	Szakácsi Jánosné	Kocsis Jakab
Ambrus Mihály	Szakácsi György	Toth András
Kömives György	Lőrinczi János	Nagy János
Anderkó Gergely	Sütő Mihály	Lőrincz Mester
Kolcsár Balás	Kis György	Vinczellér Bálint
Fábián Mihály	Sánta Csere János	Csehi Péter
Daniel Deák	Gál Ferencz	Bálint Péter
László János	Kis Gál János	Burján Mihály
Ambrus János	Gáll Mihály	Ambrus János
Hölgyes János	Máté Mihály	Anderko Tamásné
Kolcsár Jánosné	Máté István	Summa Nro. 50.
Sós Péter	Gáll Tamás	
Csiki János	Tordai Balázsné	

Nunc, die videlicet 14 februarii conversi.

Kömives Máté	Kis Gál Mihály	Krassai István
Molnár Jánosné	Gál Sigmond	Krassai Tamás
Jakab István	Tordai Pétér	Buni István
Kis István	Gál Mihály	Csehi Lőrincz
Molnár János	Páll György	Summa Nro. 18.
Bölöni Bálintné	Tordai Jánosné	Toto Summa Nro. 68.
Kömives Tamásné	Kis Mihályné	

U n i t a r i i.

Gál István	Bálinth Tamás	Kovácsi László
Nagy Thordai Balázs	Kosa János	Kis Mihály
Nagy Mátyás	Menyhárt György	Böloni János
Nagy Tordai István	Lábas Péter	Nagy Tordai Mihály
Tordai Pál	Anderko Tamás	Pap Mihály
Kisebb Tordai Mihály	Kosi Janos	Horváth György
Péter István	Csobat György	Molnár Györgyné
Kisebb Tordai István	Sánta Gál Mihály	Kosa János
Kömvés János	Tordai György	Boros Márton
Krassai György	Vinczellér István	Szakácsi Márton conv.
Kemcsere János	Tordai János	Az anyja nem.
Tobi Mihály	Csere István	Lábos Mihályné
Csere Gergely	Kis György	Summa Nro. 39.
Lőrinczi András	Dimén Györgyné	

Ezeket religion valókat összevetvén mind, az orthodoxusok 29. maradtak többen, per hoc az potior parsnak, u. m. az orthodoxusoknak adjudicáltak az Ecclesiat, templomot és parochiat.

Vadnak Judaizansok is, kiket az hét eskütt emberek most ujlag adtak ki

N o m i n a:

Kis Mihályné	Bartha Mihály anyjostól	Szakácsi Mártonné
Kádár Pál conv.	Bartha Péter	Gál János junior
László Pál	Csobat Balázsné	Jakabfi Pál
Fejérvári Jánosné	Krassai Tamásné	Jakabfi István
Moses György anyjostól	Lábos Mihályné	Summa Nro. 16.
Szakácsi János	Kádár Tamás	

Ezek, mivel Judaizansoknak comperialtattak, sem egyik, sem másik religion valok közé mi nem tudtuk őket: mivel urunk ő Nagysága az Articulus szerint akar ellenek procedalni, ha nem convertálnak az orthodoxa religiora. Annak felette voltak olyak is, kik nem levén héradó emberek ex ambarum consensu ki tudtuk őket similiter mindenik részről.

Nagy-Solymos anno 1639. die 15. Februarii.

O r t h o d o x i.

Hatos Balásné fiával	Gábor János	Incze Benedek
Filep Ferencz veivel	Koncz Miklós	Incze János
Dee István anyjával	Sós János	Szász Péterné
Palko János	Csionka János	Filep János
Hatos Tamásné	Sipos János	Varga Péter
Szabó Lőrincz	Paniti Orsik	Varga János
Györfi Gergely egy	Paniti Miklósné	Segesvári Pál
bért adnak	Koncz András	Kötő István
Szabó Gergely	Koncz Mihály Anni-	Csonka Boldizsár
Filep Lukácsiné	okkal	Balássi Péter
Jánosi István	Kis Filep Péter	Györfi András

Gábor Tamás	Balassi Menyhért Mik-	Tordai János
Balássi János	lóssal	Summa Nro. 53.
Kötő Mihály	Sipos Balás fiaival	Eodem die conversi.
Orbán Boldisár	István Deák	Dobo János
Sipos Boldisár	Bedő Péterné	Dobo András
Sipos Péter	András Deák	Kis Filep Balás
Szabó Mihály	Magyari Mihályné	Paniti Lőrincz
Balassi Györgyné)	Balassi Mihály	Hegedüs János
Balassi János)	Filep Miklósné	Filep András
Sipos János	Mattias Peter	Anderko Gergely
Sipos Miklós	Kötő András Mihálllyal	Kovácsi Mártonné
Simölcsös Péter	Sos Péter	Summa Nro. 8.
Balassi Boldisár	Osvát Tamás	

U n i t a r i i.

Kovách Miklós	Hatos Tamás	Magyari István
Filep Balás	Borbély György	Janosi Gergely
Filep Boldisár	Nagy Miklós	Magyari Mihály
Kovácsi Mártn	Jakab Gergely	Anderkó Balás
Kovácsi Mihály	Filep Péter	Sos Andras
Tamási Mihály	Orbán Jánosné	Summa Nro. 17.

Judaizansoknak kiket kiadtak.

Albert Mihály az papjok	Nagy Szabó Mihály	Nagy Mártonné
Filep Tamásné	Jánosi Gergelyné	neutralisok
Gál János anyjával	Gábor Andrásné	

Hidegkut Nagy-Solymossal egy megyében lévén együvé computáltuk.

Az kik most convertáltak orthodoxusok.

Hidegkuti János	Kis Péter	Damokos Mihály fja
Tálas András	Szócs György	János
Hegedüs Balásné	Magyarországi Istók	Kovácsi Mihály
Tánczos Márton	Lázár István	Talos Mihályné
Hegedüs Miklós fele-	Tatár Mihály	Boldisár Balás
ségével	Bereczki Imréné	Summa Nro. 16.
Kis Miklós		

U n i t a r i i.

Kovács Mihály	Miklós Kovács	Boldisár Mihályné
Kovács György	Gergely Deák	Summa Nro. 20.
Kovács János	Görgéni Jánosné	
Tánczos Benedek	Görgéni András	

Ezen megirt falukban is sokkal meghaladván az orthodoxusok az unitariusokat, mivel in Summa 79-en vadnak mind a convertusokkal, az unitariusok pedig 27-en lévén csak: az templomot és parochiát adtuk a Potiorb Parsnak, azaz, az orthodoxusoknak.

Kis-Solymos. Catalogus orthodoxorum.

Mátéfi István	Gálfi István	Danka Mihály
Gálfi Péter	Sipos Péterné	Fülöp Lőrinczné

Borbély Mihályné	Pásztor János	Varga János def.
Borbély János	Benkő Mihály	Mátéfi Balás*
Varga Péter	Sánta György	Cséplő Mihály*
Szöcs Péter	Mátéfi Pál	Cséplő Mihály
Mátéfi Gergely	Égető György Andor	Koncz Andrásné*
Mátéfi Mihály	Szövérdi György	Kenosi Ferencz Mihály
Mátéfi Demeter	Christof Papné	Kenosi Mihály
Mátéfi Ferenczné Ist- válné	Simo Boldisár	Mihály Deák
Mátéfi Györgyné	Varga György	Koncz János
Pásztor Miklós	Fülöp Mihályné	Hajdu János most convertalt
Sánta Györgyné	György	Summa Nro. 38.
	Varga Balásné def.	

U n i t a r i i.

Benkő János*	Marosi Péter def.	Rostás András
Csiki Mihály*	Marosi András*	Simó Ferencz*
Szentgyörgyi Jánosné*	Marosi János*	Borbély Andrásné def.
Havadi István*	Marosi Mihály	Egyedfi Mihály def.
Ferenczi György*	Marosi Boldisárné	Gál János
Márkos András*	Csiszér Istvánné	Horváth György
Szász Balás*	Fejes Lukács def.	Székely Mihály def.
Nagy István*	Havadi János	Simó András*
Iktár Mihály	Asztalos Mihály	Simó István
Nagy György*	Kis Vasas János*	Simó Mihály def.
Bándi Mihályné*	Sánta Mihályné	Simó László
Sipos János*	Kis Péter	Hajdu András*
Sipos István def.	Szöcs Tamásné def.	Egyedfi Lukács
Sipos Mihályné*	Simó Bálintné	Simó Tamás
Kaszás Gergely def.	Csere Mártonné	Nagy Simó Mihály
Sipos Péter*	Nagy Mihály	Albert János
Benkő István*	Székely Miklósné def.	Székely György
Lőrincz János	Kis János*	Barabás Mihály
Lőrincz Pál*	Csorba András def.	Szegedi Mihály
Iktár Örsébet	Nagy Kaszás János	Borbély Mihályné
Jeromos v. Iromos ?	Zakariás Mihály*	Kis Gergely
Dániel*	Ilona asszony	Kis Mihály*
Jeromos v. Iromos ?	Kereső Pál*	Nagy Benedek
János*	Kereső György def.	Damokos Boldisár def.
Nagy András	Gergely Mihály	Bernád János
Demeter Máté*	Vácse Mihály	Lengyel Márton
Marosi Balás	Kereső István*	Lengyel Ferencz
Marosi György*	Egyedfi Gergely	Benkő Mátyás

Summa Nro. 82.

Mivel itt az unitariusok sokkal többen vadnak az orthodoxu-
soknál az templom és parochia az unitariusoknak maradt.

Judaizansok, kiket nem citáltak volt ennek előtte és most
adták ki: Vigh Györoy def. Nagy Mate def.

Ezeknek az citalo Deakok engedték meg dolgokat és az uni-
taria religiora esküdtek : Sipos Peterné. Nagy Balás.

Bözöd die 17 Februarii. Orthodoxi.

Pál István	Hegedüs János	Szász János
Diós Pál	István Deák	Fazakas Mihály
István Deák	Demeter Mihály	Koncz András
Kovács Ferencz	Filep Györgyné	Szász György
Szabó János	Filep Péterné	Pipei János
Görgéni János	Vas Péter	Diós János

Summa Nro. 18.

U n i t a r i i.

Tamási Péter	Fabián Pál	Kobori Márton
Járai András	Filep György	Berei Györgyné
Beré István	Bartha Mártonné	Balási Bálintné
Hatos István	Görgéni Gergely	Horváth Mihályné
Beré András	Vas János	Szakács Jánosné
Nagylaki Péter	Ferenczi Balás	Filep Gergely
Hatos Péter	Csehétfalvi János	Balási Mihály
Nagy Balás	Simó János	Háromszéki Mihályné
Szász Simonné	Nagy Mártonné	Gagy Miklós
Fabián András	Simó Mártonné	Lénárt János
Jakab Mihály	Balási István	Oklándi Péter
Jakab János	Sipos Gergely	Gegő Pál
Tordai György	Sebestyén Gergely	István Mihály
Berei Péter	Vas Miklós	Szász Simonné
Bözödi Izsák	Szász Mihály	Deák György
Deák Máté	Kézdi Istvánné	Máthé János
Máté János	Sebestyén Istvánné	Szántó János
Diénes Mihály	Györgyi Boldisár	Bartha Péterné
Tamási János	Berei Mihály	Summa Nro. 61.
Szász Balásné	Lénárt János	NB. Vas György ki van
Nagy Lőrincz	Biró Jánosné	huzva elől s azzal 61.

Judaizantes, kiket nem citáltak volt, némelyeknek az Deákok engedték meg, hogy unitáriusok legyenek.

Szász Istvánné. Az Deákok hadták-meg Vas györgyne.

Ujfalu Bözöddel egy megye lévén, mind convertáltak:

Kovács István	Só Balás	Balog Mihály
Nagy Balázs	Kömives György	Balog János
Betfalvi János	Sigmond Deák	Janos Deák
Lajos Mihály	Szabó Pál	László Istvánné
Lajos János	Kömives Tamás	Nagy Mihály
Imre György	Deák György	Sándor Istvánné
Nagy Gergely	Simó Sándor	Havadi Ferencz
Szabó Márton	Simo Sándor	Havadi János
Simonfi György	Simo István	Bölesházi István
Tamás Kovács	Gergely János	Sándor Mihályné
Gálfi Gergely	Rácz Péter	Csehétfalvi János

Kelemen Miklós	Popai vagy Pipei Máté	Kovács Péter
Bölcsházi János	Nagy Tamás	Siklodi György
Siklodi András	Lovas András	Isák Mihály
László Istvánné	Só Mátyás	Nagy Demeter
Ambrus János	Nagy Gáspárné	Varga István
Filep Márton	Arpástói Máté	Varga András
Görfi János	Pálkovács János	Malom Miklos
Siklodi János	Nagy Boldizsár	Benedek János
Nagy István	Albert Lőrincz	Mircse Mihály
Nagy György	Kincses János	Csukor Andrásné
Fazakas János	Pál György	Csehétfalvi Miklósné
Pál Márton	Nemes János	Fazakas Ersok
Mátyás György	Nagy Sebe János	Kis Sebe János
Sámuel Deák	Ambrus István	Biro Peter
Andrási Péter	Barabás Gergely	Kovács Balásné
Kelemen György	Gyárfás Pál	Nagy Sándor Istvánné
Körmives István	Kézdí Miklós	Filep Györgyné

Summa Nro 83

Bözöd és Ujfalu is egy megye lévén, mivel az orthodoxusok száz egyien vadnak; az unitáriusok pedig hatvan egyien találtattak, noha pretendállyák azt az unitáriusok, hogy az ujfalviak tőlök elszakadván, csak a bözödieket illetné a templom és parochia; mindazáltal mivel minékünk semmit arról nem produkálhattak; sőt e contra az ujfalviak docealhatják, hogy soha köziket az templomnak és parochiának jussából ki nem vevén ha mikor Judaizánsok voltak volna is, hogy őket az építésre ne erőltetnék, fizettek az unitáriusoknak. Annak felette segetették is építeni az templomot, mind egyházfiakot, mind pedig egyéb szükséges gondviselő embereket is az egyház számára tartottak mind egyaránt. Ezekon a potior parsnak, az az, az orthodoxusoknak adtuk kezekben az templomot és parochiát Bözödön.

Erdő-Szentgyörgyön az mely Judaizánsok voltak, convertáltak.

Szabó György	Nagy Benedek	Faluvégi Andrásné
Gyepesi Peter	Szabó Jánosné	Sós Jánosné
Szaloni János	Nagy Péter	Cserni Mihályné
Rab Balás	Nagy Balás	Bodó Simonné
Nagy Ferencz	Sós György	Bernárd Ferenczné
Nagy Tamás	Felszegi Gergely	
Nagy György		Summa Nro. 18.

Anno 1639. in Communi visitatione 4-a die Martii.

Sofalvi Karoli Kovács Judaizáns juralt religionkra.

Etédi Deák Mihály Judaizáns juralt és convertalt,

Deák Tamásné kezét adott.

Király Gergely is convertalt és jurált.

Hát-irat. Miképpen reformálódtanak és kik némely ecclákban, anno 1639-en. (Ez későbbi rájegyzés.)

Eredetije az udvarhelymegyei ref. egyházmegye levéltárában. XXXVIII. Csomag 2.

Másolta M.-Vásárhelytt, 1882-ben, február 14—15-én:

Koncz József

LVI.

Az ev. ref. vallásra térített szombatosok reversalisa 1639-ből.

Mi ez ide alább megirt személyek, adjuk mindeneknek tudtára, valakik ez mi levelünket látják, olvassák, hogy noha mi ennekelőtte való időkbén mind az országnak közönséges régi és új végzése ellen az Judaismust profitealtuk s abban contumaciter inhaerealtunk, melyet az mi mostani kegyelmes urunk az tekintetes és méltóságos Rákoczi György urunk ó Nagysága isten kegyelmességéből Erdély országának Fejedelme, Magyarország részeinek ura és székelyek Iszpanja ect. az országnak végezése szerint megakarván fejedelmi tisztinek és vigyázásának felelni az elmúlt 1638. esztendőben 24-ik napján szentgyörgyhavának Fejérvarra promulgáltatott országgyűlésében, proponáltatván az országnak s újabb articulust irván az ország, az országnak deliberatioja szerént ad primum diem julii Deési városában, abban az tévelygésben valókat evocaltatta volt, a hová minékünk és azon modon evocaltattunk és comparealnunk kellett volna, az holott miis minden kétségnélkül azon sententiázásban és büntetésben estünk volna, mint az több ezen tévelygésben levők, mindazonáltal mi eltitkolván magunkban ebbeli tévelygésünket. azután ismét azont kezdtük volt profitealni; némelyek pedig az unitária religion levők közé vontuk volt magunkat. Mivel azért mi noha nem evocaltattunk, sem nem comparealtunk volt Désen, mindazáltal mivel az országnak articulusa szerént elmulatván azokat az napokat, kikben szabadakaratumkban lött volna akármelyik religiora állottunk volna, Fejeinken is lévén az sententia az országnak articulusa és az Dési deliberatio szerént is mindazokon tudni illik, kik a Judaismust profitealtuk. Vévén azért mi eszünkben. hogy ha az mi kegyelmes urunk és Fejedelmünk kegyelmességéhez nem fogunk folyamodni, nekünk is igen roszul leszen dolgunk, melyet hogy eltávoztathassunk, meggyőzetvén lelkünk ismeretiben is, szabadakaratumk szerént senki is nem kényszerítvén, állottunk az igaz üdvezüllendő helvetica vallásra, kinek nagyobb bizonyására mi meg is keresztelkedünk, kik annakelőtte meg nem keresztelkettünk volt is. És esküszünk a teljes szentháromság egy bizony örök istenre, ki atya, fiu, szentlélek, hogy mi ez kereszttyén vallásban és ennek oltalmazásában, terjesztésében, megtartásában állhatatosan minden szín és képmutatás nél-

kül örökön-öröké megmaradunk, élünk, abból soha ki nem állunk, vetemedünk, azt el nem változtatjuk, sőt mind gyermekeinket, feleségünket is erre convertalni mentől hamarább és ebben nevelni ügyekezünk teljes erőnk és tehetségünk szerint. Predicatorokat és penig ezen valláson levőket tartunk, mestereket is aszerint. Más religion levőt köztünk nem tartunk, szenvedünk, be sem vesszük, kit ha mi meg nem állanánk s akármi szín és praetextus alatt ez vallást elhadnánk, szintén azon és olyan sententia álljon s legyen fejünkön s minden névvel nevezendő javainkon, feleségünken, gyermekeinken, az minémü azokon lött és pronunciatatott, az kik evocáltatván Désen convincáltattak és minden névvel nevezendő javainkat, akármi legyenek azok mind magunk, feleségeink, gyermekeink elveszeszük és amittaljuk, azokat azkorbeli Fejedelem mindjáraát elfoglaltathassa és annak adhassa, valakinek akarja. És soha többé gratia sem magunknak, feleségeinknek, gyermekeinknek, semmi névvel nevezendő javainknak ne adassék, hamis hitűek, tisztességet vesztettek, áruló nevet viselők legyünk in perpetuum kötvén arra is magunkat, hogy ezután is az mi kegyelmes urunk mitőlünk valaminemü erős, nagyobb hűtlevelet kívánva is arról, hogy mi az megismert igaz helvetica vallásban végig megmaradunk az felül megirt punctumok szerint, olyant adunk vagy Káptalan, vagy Mester előtt kívánja ő nagysága. Ha ki peniglen bennünket ez keresztyén vallásra való térésünkért diffamalna, ennek ismétlen való megváltozására kiszttetne vagy titkon, vagy nyilván, ezt is, vagy ezen keresztyén hiten levő akkori püspöknek, vagy bizonyos hiteles ember által ő nagyságának is értésére adjuk. Mindezeknek megállására, tartására, beteljesítésére minket meg is az mindenható bizony örök isten ki az mennyet, földet teremtette és Ábrahámnak, Izsáknak, Jákobnak istenének nevezetik, ugy segéllyen és ugy adja lelkünk üdvességét. Datum etc.

Ezen formulae eredetije az udvarhelymegyei ref. egyházmegye levéltárában van.

Kivül későbbi irással rájegyezve:

A Dési országgyűlésre hivatlatott, de ott meg nem jelent Unitaria ecclesia és Juduisans tagokhoz tartozóknak az ellen való mondasok.

Másolta M.-Vásárhelytt, 1882. febr. 13-án

Koncz József.

LVII.

A szenterzsébeti, kissolymosi, böződi és böződujfalvi szombatosok utódai megintése a ref. vallásra visszatérés iránt 1662. maj. 6.

Illustrissime ac celsissime princeps Dne. Dne. nobis naturaliter clementissime post servitorum nostrorum humillimam semper obla-

tionem. Az Uristen ő szent felsége kls urunk Nagyságodat jó egészséggel, békességes, boldog szerencsés hosszú étellel koronázza s áldgya meg, szivünk szerint kívánnjuk.

Kegyelmes Urunk akarjuk Ngodnak, mint Kegyelmes Urunknak alázatosan értésére adni, quod in hoc Anno 1662 die 6-a Maji hozá minékunk udvarhelyszékben Udvarhely városában lako Igaz Kálmány Urnak ugyan az udvarhelyszéki orthodoxa religion levő Ecclának hűséges Seniora több hites assessorival együtt az Nagyságod intő kglmes parancsolatyát és ő kls kényszerítének minket, hogy ő kegyelmekkel elmennénk és az kiket Nagyságod int abban az Nagyságod porancsolattyában tudniillik az szentersébeti, kissolymosi, bözödi és ujfalvi Judaizansokat, hogy meggondolván előbbeni hitőket és hitők szerint való kötések, redeálnának az igaz helvetica vallásra. Mi azért kls Urunk látván az Nsgod kls parancsolattyát, ő kegyelmekkel elmentünk elsőbben Szentersébetre és ott az falus bíróval egyben gyütetvén közönségesen mindeneket, az Nsgd kegyelmes parancsolattyát elolvastván előttök, serio admonealtuk, mely admonitiora jollehet elsőbben némelyek megkeményítettek vala ugyan magokat, de annakutánna lelkők ismeretiben meggyőzöttetvén igéré jobbrésze arra magát, hogy redeálnak az igaz helvetica vallásra, noha ugyan maradtak meg még egynehányan előbbeni tévelygésekben.

Onnét által menvén KisSolymosra, azokat is hasonlóképen admonealtuk, mely admonitiora csak ilyen választ tőnek: Mi megnem esküttünk sem egyszer, sem másszor; — ha az mi atyáink megesküttek, nem tartozunk mü azzal, hogy azt kövessük, ha nem akarjuk, az mire ők kötelezték volt magukat. — Bözödre is által menvén, hasonlóképpen cselekedtünk, de azok sokkal is keményebben viselék magukat; mert több előnkbe nem jött azok közül, hanem csak papjokat küldék be harmadmagával, az kik a többi képekben hasonló választ tőnek, az minémüt az kissolymosiak: hoc addito: nem hisszük azt mü, hogy igaz parancsolat legyen az; nem az most gondgya Nagyságodnak, hogy religiot igazgasson, sőt az predicator erősen biztatá a paraszt községet, hogy ennekelötte is volt efféle admonitio, de semmi sem tölt benne, ez is csak ugy leszen. — Az ujfalviakat is által hivatván Bözödre. midőn azokat is megintöttük volna, ők is hasonlóképen mentegeték magukat.

Ezt mi kegyelmes urunk irtuk az mi igaz hitünk szerint és pecsétünk alatt Nagyságodnak alázatosan küldöttük. Datum Anno 1662 die 9-a Maji in sede supra scripta in aedibus Joannis Nyutodi p. t. Concionatoris ecclesiae orthodoxae rugonfalviensis.

Nos humiles perpetuique servitores
Georgius Literati alias Takács de Kereszturfalva,
et Georgius Bassa de Fenyéd in sede supra
dicta Commorantes nobiles.

Külezim:

Illustrissimo ac Celsissimo principi Dno. Dno. Michaeli Apafi,
Dei gratia principi Transylvaniae, partium regni Hungariae Domino
et Sicolorum Comiti Dno. Dno. nobis naturaliter clementissimo.

Anno 1662. 23. Maj. Aperta per Joannem Bethlen Cancell.

Eredetije az udvarhelymegyei ref. egyházmegye levéltárában.

Kivül rájegyezve még:

Admonitio, hogy a szentersébeti, kissolymosi, böződi, ujfalusi
Judaizansok a ref. religiora redealjanak.

Közli: Koncz József.

AZ UNITARISMUS ÉBREDÉSE.

E czim alatt az „Unitarian Review“ egyik füzetében az ámerikai viszonyokat illetőleg a következő kis czikket hozza:

A folytonosan növekvő felekezeti tevékenység, nemes buzgalom és lelkesültség az unitáriusok között az utóbbi két, három év alatt annyira feltűnő volt, hogy némely esetben magokra vonták a közfigyelmet és megjegyzést.

Azt hisszük, hogy az ez iránybani mozgalom természetes öszszetalálkozása több oly tényezőnek, melyeket siettetni nem lehet, de a melyek a közel jövőben nagy jelentőséggel fognak birni. Meglepetve, elszomorodva látta több régi pap, kiknek élénken élt emlékezetében az a szép jövő, melyet az unitarismus kezdetben ígért, hogy nem terjed az országban s nem harapódzik különösen a nyugoti részeken prairie égés képpen, ők azt hiszik, hogy azok a nézetek, mint világitó tények szállanak alá az égből; de az ily remények teljesedésének halasztást kellett szenvedni. Valamely nemes, tartós hit nem terjedhet hirtelen. Azok a néptörzsek, melyek az első százakban ezerenként kereszteltettek meg a kereszténységben, nagyon keveset értettek ennek szellemi hatalmából és kötelességeiből. Valójában hosszas ideig lappangó érzés volt, hogy az unitarismus egy vagy más módon el fog terjedni, vagy hogy végre is, hogy ha annak a vallásnak igazi, bátorító nézetei az ámerikai nép szeme előtt feltárlanak, készséges elfogadásra találhatnak, de erre is nagyon mérsékelt törekvés fordítottatott, hisz sokkal több kell arra, hogy valamely vallásos mozgalomnak terjedelmes és tartós hatása lehessen. Megemlékezve a felekezetiesség által folytatott elkeseredett harcra, látva, hogy az emberek mennyire lelkiismeretlenek a tértítés módjainak alkalmazásában, látva a proselytaskodó szellemet, mely az egyéni meggyőződés szentségén és értékén túl néz, látva a nagy társulásoknak gyakran rossz irányba terelt hatalmát, az unitarius nézetűek igen természetesen vonakodtak valamely felekezeti szellemet elfogadni, felhagytak minden proselytai törekvéssel, s mindennel, a mi testületté alakulást vagy szervezkedést mutat. Utóbbi időkben határolt irány látható, hogy visszatérjünk ahoz a módhoz, melyet az idők hathatósan tanusítottak; a melyet valamint nemes, ugy nem-

telen czélokra is fel lehet használni; és a melyet csak a czél igazolhat, a melyre használtatik. A felekezeti elnevezés korlátolt, olyas czélatok nélkül is létezhet; proselytáskodni csak az igazságnak őszinte szeretetéből is lehet; és szervezet nélkül a vallás legmagasabb szempontjai a leghatározatlanabb, legügyetlenebb, legingatabb és rontó módon ki vannak téve egyesek akaratának, vagy nagyon is közönséges szellemi vivmányok hatásának.

Annak érzete mellett, hogy a legészszerűbb vallásos nézet érvényesül s gyökeret vert, azon meggyőződés állapodott meg, hogy végre is valamely vallásfelekezetnek, nem követői száma vagy népszerűsége, hanem fontossága, minősége és a műveltség biztosítja az állását.

Az unitariusoknak nevezett kis testülethez tartó, az irodalomban, üzleti világban, a köz- és társadalmi életben kitűnő egyének nagyszáma mindenütt feltűnt s az illetőkben önelégültséget keltett. Az ember mindig ohajtja a legjobbak helyeslését s egyetlen egynek bölcs itéletét többre becsüli ezereknek értelmetlen, ingatag tapsánál; de különösen a vallásban igen könnyű e tekintetben tulságba esni és elfelejteni, hogy annak legmagasabb elvei nem mindenki előtt szolgálhatnak világitó utmutató gyanánt. Azok az élet különböző utain kitűnő emberek egyszerűen azért lettek unitariusok, mert midőn mint fiatal emberek új Angolország különböző városaiból az üzleti központokba jöttek, azokhoz az egyházakhoz csatlakoztak, melyek emelkedett életre, lelkesültségre, missioi haladó szellemre nyújtottak ígéretet, s egyszersmind magas értelmi tanultságot, jellemet s a szószéken áhitatosságot mutattak fel; s ezekben ötven évvel ezelőtt az unitariusokat egy egyház sem multa felül. Hasztalan dolog dicsőíteni az egyes alkotó részeket, egyre apadtak azok; — egyik templom eladatott adósság okán; a másik meg szegényesen haldokolva tengődött, bár meg volt szép készüléke az isteni tisztelthez, — és mások meg teljes reménységben, tehetetlenségben és életnélküliségben valamely rokonszenves prédikátor nevéből várták időszerű ujeletre ébredésöket, a helyett, hogy hallgatóság és pap együttesen épültek volna a felekezeti nagy elvekhez való lelkesült buzgalom által. Azok, kik vezérek vagy azokká leendők épen ugy eljárhatnak az élet templomába, mint a kisebb jelentőségűek, meggyőződvén, hogy a vallást illetőleg ez nagyjelentőségű; és ki mondhatja meg, hogy egy ily országban, hol az arisztokratikus idealra való minden régi számításban csalódunk, honnan fognak előkerülni a következő nemzedék vezetői? A pajkos, kedélyes, büszke, messi-

látó fiu, kiben tehetség van, hogy a műveltektől műveltséget sajátítson el, a ki most meztláb bolyong kis városotokban, a közelebbi esztendőben segéd lesz valamelyik könyvkiadónál, később kiadó társ lesz s csakhamar az irodalom művelőinek szívesen látott jó embere, vendége; vagy vezér iparos, avagy nagy kereskedő lesz, és a befolyás minden utat megnyit a családjának. Az az egyház vonza magához az élet minden utain valóban kitünő szellemeket, a mely a legbensőbb érdeklődést tanusítja a maga hitében és munkálkodásában. Hisznek abban az egyházban, mely hisz önmagában, s hiszi, miszerint az a hivatása, hogy az egész nemzet egyháza legyen. Abban az egyházban, mely tehetséget mutat a szervezkedésre, vezérségre és önfentartásra, mert úgy találják, hogy saját előmenetelök is teljesen ezektől a tulajdonságoktól függött.

Mialatt mi e tekintetben elég hosszasan tévelyegtünk arra, hogy néhány gyülekezetünk hanyatlását biztosítsuk, oly tanításban részesültünk, melylyel többet felépíthetünk.

Egyébiránt az unitarismus elvitathatatlan megelevenedésének valódi titka abban a tényben fekszik, hogy határozottabb, összetartóbb állást foglalt el.

Sokáig mások csak pusztá tagadásnak tartották. Talán minden új mozgalomnak keresztül kell menni ezen a phasion; a forgalomban levő tévedések tagadásán, megrögzött tanok ellenzésén, és ámbár a tagadás minden gondolkozó lélekben valamely nagy állításokat tételez fel, de ezek nem bírnak mindig kellő világossággal; s tagadás nélkül nem lehet valódi élet. Azt mondtuk, hogy nincs Szent-háromság, nincs általános ihletetség, s hogy Jézus Krisztus nem isten, s ezeket szükséges volt kimondani. Azonban úgy látszik, hogy az unitarismus sok ideig közép uton állott a régi tagadások és az új állítások között; de az állítások lassanként bekövetkeztek. Im már többé nem hozhatnak zavarba a tudomány vívmányai, melyek, miként Roberston J. Smith felolvasásaiban, azt állítják, hogy a biblia tisztán történelmi termény s ilyennek kell nézni. Nem félünk többé, hogy a csodák elvetése összerontja a kereszténység lényegét. Nem ütközünk meg többé, ha Jézus Krisztus a helyett, hogy egyetlen kivétel legyen, Isten fiai folytonos sorának elsőjévé tétetik. Azonban ezek a kérdések, szükséges megvitatás, néha tisztességes ellenvélemények elkeseredett tusái közben megoldást találnak azon egyszerű szellemi valóságokban, a melyekből keletkeztek, s a melyekben valódi jelentőségeket feltalálják. Az eddigieknél sokkal nagyobb, még pedig rohamosan növekedő körben elismerést nyer az, hogy a sza-

badelvü egyház állításai oly erkölcsi kötelezettségeken nyugszanak, melyek az egész élet szentségét követelik, az emberi természet erőin, melyeket a kereszténység oly nagyszerűen igazolt, és az istenség székén, gazdag hitén, melyet sem a materialismus, sem az agnosticismus meg nem dönthet. A legutóbbi időkben az unitarismushoz történt csatlakozások mutatják, hogy az nem az érzelmek torzhatása, hanem mély alapu mozgalom. Minden erre mutat. Alig van bibliai birálat, theologiai vita, vallásügyi értekezés, vagy gyülekezeti vita, mely annak haladását ne tüntetné fel. Ha a Szentírás megvizsgálásának minden kis pontja teljes megfontolásban részesül, e hitnézet valódi jelentősége abban az erőben fog nyilvánulni, melyet az inspiratoról való eszmének kölcsönöz s a melyet mi mindig hirdettünk. A Scotch beszédeknek, Robertson Smith felolvasásainak, az általános egyház minden részében feltűnő egyéni nyilatkozatoknak, a tudomány vizsgálódásainak és állításainak, és a mindent kutatás módszerének irányát nem lehet félre magyarázni, korunk gondolkozása egészen azon valódi vallásos elvek felé irányult, a melyek mellett mi mindig harczoltunk, és a melyekben szerintünk a szellemi dolgok egyedül nyernek kielégítő megoldást. Most már a szervezkedésbeni azon bölcseségre, a mély meggyőződés lelkesültségére, a vélemények azon tisztelésére van szükségünk, melyet messziható, hoszszerű igazságok átértett és értett nagysága szül, hogy a társulás hatalmas titka, melyet oly gyakran használtak fel vakbuzgóságra, tudatlanságra és ritualismusra, egy észszerű vallás és bátorító isteni tisztelet munkássa legyen.

KOVÁCSI ANTAL.

A BRIT ÉS KÜLFÖLDI UNITÁRIUS TÁRSULAT ÉVI NAGYGYÜLÉSE.

Angol unitárius hitrokonaink, a mint már mult füzetünkben jelezve volt, f. év május 31-én s június hó első napjaiban tartották meg Londonban az Unity egyházban évi nagygyűlésüket. Az ünnepegy szónokának nagy hire, valamint a társulat munkálkodása iránt mind jobban-jobban fokozódó érdekeltség rendkívül népes közönséget vonzott a gyűlésre. Az „Amerikai Unitárius Társulat“ s a „Protestantenbond“ Hollandiából képviselőket is küldöttek.

Az alkalmi beszédet Dr. Clarke Freeman Jakab, a nagyszerű tudós és bostoni jeles lelkész tartotta textusfelvétel nélkül. Nagy hatást keltett beszédében az „unitáriusoknak a multban és jövőben“ működésének fejtegette. Beszéde történelmi s életrajzi jelleggel bírt. Elmondta, hogy kik és mit tettek a gondolat- és hitszabadság érdekében, s hogy az emberiségnek főtörekvése tisztultabb és helyesebb fogalmakat alkotni a humanitás jelentőségéről s magáról a világegyetemről. Élénken rajzolta az unitárius mozgalmat a szabadság, humanitás és józan ész mellett; kimutatta az unitárius egyháznak fontosságát a világra nézve, s azt, hogy mindég a gondolatszabadságért küzdöttek az unitáriusok. Az embereknek — így végzé beszédét — inkább több, mint kevesebb vallásosságra van szükségük. Az unitáriusok sokat tettek a multban, de még több teendő váraozik rájok, s a kivivott eredmények jelentéktelenné lesznek, hogyha az új ég és új föld jövendő revelatiója előtt nem tárnak kaput. A világ egymagasabb kereszténység után sovárog, mely az orthodoxokat és heterodoxokat egy lényeges szellemi egységbe fogja olvasztani. S ama napon: tudomány, művészet, irodalom a vallással szép harmóniába lépnek, s akkor bizonyára több vallásosság lesz, mint kevesebb; több szeretet és hit.“

A hitszónoklat után collecta volt a társulat javára, a mi 650 frtot eredményezett.

Délután a gyűlést Ainsworth Dávid, a társulat elnöke s parlamenti tag szép üdvözlő beszéddel nyitotta meg; különösen örömet fejezte ki a felett, hogy oly nagy számmal jelentek meg a gyűlésen, a mi kétségkívül a társulat iránti érdekeltségre mutat. Dr. Clarke amerikai s Hugenholtz hollandi képviselők üdvözlése után a pénz-

tárnok tette meg részletes jelentését, melyszerint bevétel volt: 4576 font sterling, kiadás: 4348 ft. st.

Ezután a társulat tevékeny és derék titkára Ierson Henrik olvasta fel kimerítő évi jelentését, melyben hű képet adott a társulat hasznos és humánus működéséről ugy a hazában, mint külföldön.

A bel-missiot illetőleg 40 ekklezsia részesült 1000 font st. segélyben. Több templomot megújítottak s új iskola házakat építettek. Az ország különböző részeiben felolvasásokat rendeztek s a vidéki társulatoknak is tetemes segélyt nyújtottak az unitárius vallás terjesztése érdekében, s ezt az okból teszi a társulat, a titkár kifejezése szerint, hogy napjainkban a kereszténység gyakorlati vallását terjesztik az unitárius kereszténység előmozdításával. A társulat kiadványai sok ezer példányban keltek el. Különösen vallásos tartalmu tractot (röpirat) 55,000 példányt osztottak ki.

A külviszonyokra vonatkozólag felemlíti, hogy a külszögbeli hitrokonokkal barátságos és testvéries közlekedésben volt a társulat. Két helyről képviselők is jelentek meg a gyűlésen. Németországban és Franciaországban a szabadelvű vallásos nézetek mindinkább terjednek.

Olaszthonban, Bracciforti tanár nagy tevékenységgel folytatja működését az unitárius elvek terjesztése körül.

Svédországban is Channing, Parker és Dr. Martineau műveit sokan tanulmányozzák. S több felolvasás tartatott az unitárius vallás terjesztése érdekében.

A magyarországi hitrokonokkal való összeköttetést illetőleg, Allen Henrik cambridgei tanárt a társulat megbizta volt, hogy a mult évi E. Főtanácson képviselje, ki az erdélyi utjáról kiadott jelentésében rokonszenvesen adta elő a magyarhoni unitáriusok azon igényeit, melynél fogva méltók az angol és amerikai unitáriusok barátságára.

De a titkár jelentése szerint a magyarhoni unitárius egyházzal való közlekedés főleg a budapesti mozgalom körül központosult. E volt az első lépés arra, hogy a tulajdonképeni Magyarországon is ekklezsiát alapítsanak, mire az előleges lépések nagy gonddal tétettek meg, s ennek a kivitele s megvalósítása érdekében küldötték Kovács János tanárt is, mint képviselőt, a mult évi gyűlésünkre. Az első rendes isteni tisztelet Budapesten Ferencz József püspök vezetése alatt a legszebb reményekre jogosító körülmények között tartatott meg; s azóta Derzsi Károly, a Manchester New-College egykori növendéke, mint rendes lelkész működik. Unitárius könyveket és trac-

tokat küldöttek az ő kérésére a budapesti ekklezsia könyvtára számára, s hogy a Consistorium bizonyos összeget szavazott meg azoknak magyarul leendő kiadása s terjesztése végett. Derzsi lelkész az ő munkálkodásáról, valamint a templom építési alap növekedéséről reményteljesen ír. Mély hálájukat fejezik ki ama nemes adakozásért s lelkes támogatásért, melyet ez országban irántuk tanusítottunk s ez arra kellene figyelmeztessen minket, hogy a templom építési alap összege még nagyon távol van attól, hogy az unitáriusok számára Magyarországon fővárosában egy diszes és czélszerű templom épüljön.

Felemlíti továbbá a titkári jelentés, hogy Gál Miklóst, ki Varga Dénes helyébe ment, még pedig három évre a Manchester New-Collegeba, örömmel fogadta a társulat választmánya. S melegen ajánlják a hitrokonok ama szivességébe, melyet a korábbi magyar ifjak iránt mutattak, hogy ne érezze idegennek magát közöttük.

Madrasban, Melbourneben, Sydneyben és Adelaideben szintén terjed az unitarizmus s igen örvendetes híreket kapott a titkár e tekintetben.

A titkári jelentés és számadás helyeslése s kinyomatásuk meghatározása után következtek a különböző határozati javaslatok, melyekből kiemeljük a következőket: Ugyanis, hogy a társulat derék elnökének forró köszönet nyilvánítandó ama hasznos szolgálatokért, melyeket tett, s a mi szokatlan, a jövő évre újból felkérte elnöknek, mit az illető zajos éljenzések között el is fogadott.

Ezután Lawrence Edwin felolvasta s elfogadásra ajánlotta a társulat külföldi levelező tagjainak névsorát, azt jegyezvén meg, hogy az most először tartalmazza Dr. Clarke Freeman Jakabnak s Kovács János tanárnak neveit.

A titkár főtiszt. Ferencz József urnak a budapesti ekklezsia megalapítására vonatkozó levelét felolvastván, arra a következő határozat kelt: hogy a gyűlés örömmel fogadja a közölt tudósítást s szerencse kívánatát fejezi ki a magyar unitáriusoknak a Derzsi Károly papsága alatt megalakult ekklezsianak a fővárosban, s egyuttal annak az állandó támogatását ajánlja a végrehajtó bizottságnak. Gordon Sándor lelkes barátunk melegen szólott a határozat mellett, Steinthal régi ismerősünk szintén s egyszersmind azt indítványozta, hogy küldjenek ez alkalomból üdvözlő iratot a „Német Protestáns Egyesületnek“, mely épen akkor tartotta gyűlését. Az indítvány helyeslőleg elfogadtatott. Végül a társulat hivatalnokainak s azoknak, kik annak érdekeit előmozdították, köszönetet nyilvánítván, a gyűlés véget ért.

Másnap reggel ismét összegyültek értekezletre, mely alkalommal Whitehead és Bowie lelkészek tartottak felolvasást a következő tárgyról: „Egyházaink kötelessége az alsóbb néposztálylal szemben“. Felolvasók azt fejtegették, hogy miként lehetne a munkás osztályok számára isteni tiszteletet rendezni. A vitatkozásokat s javaslatokat — minthogy helyi érdekekkel bírnak, — mellőzve, megemlítjük Dr. Clarkenak elmés megjegyzését. „Nem akartam e tárgyhoz hozzá szólni — ugymond Clarke — de mégis a jutott eszembe, hátha szeretnének valamit az átlánti oceanon tullevőknek ebbeli tapasztalataiból hallani. Először is az Egyesült-Államokban nincsenek külön kastók. (Nevetés.) Nincsenek felsőbb osztályok, s természetesen alsóbbak sincsenek, mert mi mindnyájan a munkás osztályhoz tartozunk. S azoknak a száma, a kik nem dolgoznak, oly végtelenül csekély, hogy nem is jönnek számításba, s rendesen Európába mennek időtöltés végett“. (Nevetés.) Ezután elbeszélte, hogy ő a szabad egyháznak hive. Az ő temploma úgy van berendezve, hogy oda mindenki bemehet s oda ülhet, a hová tetszik, akár sokat, vagy keveset, vagy épen semmit sem fizet*). Véleménye szerint minden nagy városban mindenik felekezetnek kellene bírnia egy olyan templommal, melynek ajtai mindenki előtt nyitva állanak; mert csakis így lehet a Krisztus munkáját, mely nemes missio volt, végrehajtani.

Ugyan e nap estvéjén volt a soire a canon-street-i nagy hotelben, mely alkalommal a nagyszámu közönség az előadott concertben, a megható karénekekben s a szellemes felköszöntőkben teljes mértékben gyönyörködhetett.

KOVÁCS JÁNOS.

*) Az angoloknál a templomokban a székeket egyes családok kibéreltik, mint a színházban a páholyokat, s azokat másoknak elfoglalni nem lehet.

A KRIZA-ÜNNEPÉLY.

Ott hol a „Vadas“ bérceiről csörgedező Ajta-vize a már lassu méltósággal hömpölygő Olt folyóba szakad, Erdővidék egyik legszebb fekvésü falujában, Nagy-Ajtán a nemzeti kegyelet f. évi július 30-án fényes ünnepet ült a „Vadrózsák“ halhatatlan költő-gyűjtőjének, a székelynép felejthetetlen édes hangu dalnokának emlékére. Kriza János szülőháza, a nagy-ajtai unitárius papi lak emléktáblával jelöltetett meg. Ez ünnepélyről mi is szólhatunk és szólunk kell folyóiratunkban, mert hisz Kriza a miénk volt, unitárius pap és püspök s folyóiratunk egyik alapítója.

A Kriza-ünnepély eszméje kolozsvári főiskolánkban s. tanár Székely Józseftől indult ki. Indítványát a főtanodai ifjúság lelkesedéssel karolván fel, a tordai és székely-kereszturi iskolák ifjúságának s több lelkes ügybarátoknak közreműködésével pár hó alatt összehozta a márvány emlék-tábla kiállítására szükségeltető összeget, melylyel Kriza szülőháza vala megjelölendő. Kovács János igazgató-tanár vezetése alatt az ifjúság köréből Székely József, Mózes Mihály, Gábor Albert és Árkosi Lajos személyében rendező bizottság alakult, mely összeköttetésben a Nagy-Ajtán Lófi Áron esperes elnöklete alatt Zathureczky József, Kriza Sándor, Antos József, id. és ifj. Tana Samu, Ütő András és Móricz Károly stb. személyéből alakult bizottsággal előkészítette az ünnepélyt.

Már szombaton július 29-én mozgásban volt az egész Nagy-Ajta községe. A személyvonattal érkező vendégeket nagy néptömeg várta az apáczaik indóházánál. A falu végén „Isten hozott“ felirattal állított diszkapu előtt Lófi Áron esperes üdvözölte csinos beszédben az érkezetteket, melyre Kovács János ig. tanár válaszolt, meleg hangon mondva köszönetet Erdővidék közönségének az ünnepély iránt érzett búzditó részvéteért. Bölön községében is diszkapu volt felállítva, főt. Ferencz József püspök ur tiszteletére, ki az ünnepélyre Hajós János min. tanácsossal Tusnád felől jött. A püspök ur kocsi-ja csinos lovas banderiumtól követve a faluba érkezvén, szintén Lófi Áron esperes mondott üdvözlő beszédet s utánna Sebestyén Károly bölöni ref. lelkész tolmácsolta a körüli ev. ref. papság érzelmeit

a testvér felekezet püspöke iránt. A főt. ur ékes szavakban köszönte meg a szives fogadtatást, mely nem hivatalos útja alkalmával is érte, válaszában kiemelvén az ünnepély amaz általános jellegét, melyszerint a nemzeti irodalomért való lelkesülésben a hazáért élő és munkáló minden hitfelekezetek egyesülhetnek. A püspök ur beszédét a közönség általános éljenzések közt fogadta.

Vasárnap, július 30-án, a mint az Ajtára büszkén tekintő „Várhegy“ mögül a nap tiszta, derült fényben fölemelkedett, sugarai Nagyajta magas fekvésű, széles főútján a szép Háromszék és Erdővidék különböző faluiból összegyűlt szabad székely nép hullámzó szép csoportjain verődtek vissza, megkapó látványt nyújtva a szemlélőnek. S alig zendült föl a n.-ajtai harangok ritka szép dallamú szelid hangja, a nép özőnnel tódult a templom felé, mely néhány percz alatt zsufolva volt, s a közönségnek egy része a nyitott ablakokhoz támasztott létrákon volt kénytelen helyet foglalni. S fölhangozván a gyülekezet ajkáról a Török Sándor kőrispataki lelkész orgonajátéka mellett a „Dicsőséges Úr Isten“ magasztos nótája, a főtanodai ifjuság karéneke következett, mialatt Ferencz József püspök úr felment a szószékre és imádkozott kenetteljesen, meghatva, megindítva minden szívet. A lélek az ihlet és fölmagasztosulás szárnyain ragadtatott az Örök Szellem felé, ki nemcsak mindennapi életünkről, nemcsak az egyesről gondoskodik, hanem a nemzeti élet hatalmas folyamait is mozgatja és intézi a szellem felkentjei által. Közből ismét az ifj. dalárda énekelt. Az egyházi beszédet, melyet e sorok írója tartott, füzetünk elején veszik olvasóink.

Az isteni tisztelet után következett a tulajdonképeni Kriza-ünnepély. Mintegy 2—3000-re menő közönség népesíté be a papi lak terjedelmes udvarát. Körül mindenütt zöldágak s a ház homlokzatán Kriza olajfestésű arczképe jóságot sugárzó tekintetével, kereken virágokkal diszítve. Az emléktáblát fehér selyem takaró födé aranycsipke szegélyzettel, középen arany himzésű lanttal. A küldöttség és az ünnepély szónokai egy külön emelvényen elfoglalván helyüket s Kriza özvegye fiával és leányával az emelvény melletti első sorban, az ifj. dalárda énekével megkezdődött az ünnepély. Az ének elhangzása után az asztal mellől, hol Kriza munkái, a „Vadrózsák“ pompás diszkötésben, állottak, Kovács János főtanodai igazgató emelkedett fel és szép alkalmi beszédben, történelmi jártassággal és lelkesedéssel indokolva az ünnepély tartását, azt megnyitotta, mire a lepel elvonatván, a márványtáblán, aranybetűkkel, a következő felírás tüntt elé:

K r i z a J á n o s

unitárius püspök, királyi tanácsos. A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja s a Kisfaludy Társaság tagja, költő s a székely népköltésnek „Vadrózsák“-ban halhatatlan gyűjtője. Született 1811. június 28, meghalt 1875. márczius 26-án Kolozsvárt.

„Itt született, itt patant ki a szellemi szikra,
Mely a Kriza nevet fénynyel övedzi körül;
Mint költő gyűjté székelyföld élmevirágit,
Népdal a nép ajakán, dalban a dalnok is él“.

Megjegyezzük, hogy e vers Nagy Lajos, kolozsvári tanár és főjegyző költeménye,

Ezután Kovács J. ig. tanár bejelentette a kolozsvári unit. collegiumi tanári kar 50 ftos alapítványát s a székely-kereszturi gymnasiumi tanári kar 20 ftos alapítványát Kriza nevére s felolvasta a Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludy Társaság és az Erdélyi Múzeum-Egylet üdvözlő iratait, melyekben Kriza érdemei méltatása mellett az akadémia tudatja a r. bizottsággal, hogy képviselével és érzelmei tolmácsolásával Szabó Károly r. tagot bizta meg, a Kisfaludy társaság meg, hogy Szász Béla r. tagot kért föl képviselétére.

Az üdvözlő iratokat s a képviselőket a közönség megújuló éljenzésekkel fogadta.

Ezután a szebbnél-szebb koszorúk helyeztetek el az emléktábla körül, rövid jelmondatok kíséretében. Az első koszorút a kolozsvári főtanoda ifjúsága nevében Végh Mihály papjelölt tette le; koszorút tettek még a tordai ifjúság nevében Varga Dénes tanár, Lófi Áron a sepsi-miklósvári unitárius egyházi kör, Török Áron a felső-fehéri egyh. kör, Péterfi Sámuel a kereszturi kör, Vaska Béla az aranyosszéki papság, Gyöngyösi István esperes az Udvarhely körüli papság, Györfi Lajos a marosköri papság, ifj. Gálfalvi István a küllőmegyei papság nevében, Zsakó János Toroczko bányaváros részéről.

A közben énekelt dal után következett az ünnepély középpontját alkotó emlékbeszéd, Jakab Elek magyar akad. tagtól. Ez emlékbeszéd, valamint az ünnepélyen mondott többi beszédek is, értesülésünk szerint, külön füzetben fognak megjelenni s a napi lapokban már meg is jelentek, s így az olvasó közönség ismeri, vagy ismerni fogja a Kriza nagyságához valóban méltó emlékbeszédet. Az emlékbeszéd Krizát, mint költőt és nyelvbuvárt ismertette, kinek műkö-

dése a székelyek hún-scitha eredetére is világot vet. Ez emlékbeszédben az író egyénisége széleskörű irodalmi és aesthetikai műveltségben nyilvánult, melylyel Krizát az említett két oldalról, gyújtó hatást keltve, felmutatta. A költői és írói pályának rajzolása, az ó- és új klasszikus szépirodalom szélesebb ismeretével, Kriza egyéniségének felmutatása, költészetének alapos elemzése, a székely nép költői geniusának természetébe való behatolása, szép stylben és magával ragadó beszédmenetben a felolvasó írónak sok tapsot szerzett és elismerést fog szerezni bizonyára az emlékbeszéd olvasóinál is.

Az emlékbeszéd után a dalárda szólalt meg újra, melyről meg kell jegyeznünk, hogy Adorján Domokos papjelölt vezetése alatt minden darabot dicséretre méltóan énekelt.

Aztán Mózes Mihály papjelölt szavalta el Györfy József VIII. osztályos tanulónak ez alkalomra irt hangulatteljes ódáját. A közönség lelkesen megéljenezte mind a szavalót, ki remekül szavalt, mind pedig a szerzőt, kit látni kívánt, de nem volt jelen.

Erre Székely József indítványozó és a rendező bizottság elnöke mondott rövid, de találó zárbeszédet, melylyel az ünnepély véget ért.

Délután 3 órakor közebéd következett, melyen mintegy 250-en vehettek részt. A lelkesedés szellemes felköszöntők árában ringatózott az ünnepélyes lakoma fölött. Köszöntők mondtak a királyra, családjára, Kriza özvegyére, a püspökre, a tudományos társulatok küldötteire, az ünnepély szónokaira, több jelen és távollevő jeles egyéniségekre, Kriza emlékére és a székely nemzetre. Itt olvastatott fel Gróf Kálnoky Dénes üdvözlő levele és Buzogány Áron távirata.

S ha még fölemlítjük, hogy az ünnepélyt kedélyes táncmulatáság fejezte be, az ünnepélyre nézve mindent elmondtunk, mit e folyóiratban röviden jelezniink lehetett.

De végül nem tehetjük mégis, hogy Nagy-Ajta községe iránt ne adjunk a legmelegebb köszönetnek kifejezést szives vendégszeretetéért, melylyel a résztvevő vendégeket szülőtte emlékünnapélyén fogadta. Kriza megérdemelte ezt s Nagy-Ajta, hol annyi nagynevű írónak és jeles tudósnak ringott a bölcsője, megjutalmazottnak, boldognak mondhatja magát, hogy a kit anyakebelén leginkább csókolt a keleti napsugár, a minden fiai közt legnagyobbnak szentelt ünnepély által ténylegesen láthatta ama nevezetes helységek sorába juttatását, melyek a nemzetnek a szellemi életre fényt és világosságot árasztó tehetségeket — a geniusokat szülik.

És ez ünnepélyre hadd mondjuk befejezésül azt is, nemcsak Nagy-Ajta, hanem egyházunk, iskoláink s maga az unitarismus

különös örömmel és gyönyörűséggel tekinthetnek vissza. Egyházunk és iskoláink, mert Kriza ezek emlőin növekedett nagygyá; az unitarismus, mert az ünnepély, maga Kriza, mint népköltő nemzetileg elismerve, fényes bizonyíték ama nem egyszer felhozatni szokott váddal szemben, hogy az unitarius vallás rationalistikus légköre a a kedélyvilágnak nem kedvez, az emberben a művészi és költői elemre hervasztólag hat.

Sok oly egészséges érzelmű költőt és író-t a nemzetnek, milyen a most ünnepelt Kriza volt!

PÉTERFI DÉNES.

EMERSONRÓL.

Az Egyesült-Államok szabad népe ez évben két nagy emberét veszítette el. Longfellow után, kinek márt. 24-ikén történt haláláról egyik füzetünkben megemlékeztünk, egy hónap mulva Emerson következett. Amaz költő s nevét talán többen ismerik a világon, — nálunk is Szász Károly műfordításaiból, — de Emerson az író, a költő és látnok, nem kevésbé nagy. Művei az amerikai és angol társadalomra irányadó befolyást gyakoroltak. „Representative Men“ czim alatt megjelent fölolvásásaiból ezelőtt néhány évvel a magyar lapok is közöltek kivonatokat, s folyóiratunk 1880. évi folyamában a „Hit-szónok“ czimü remek cikket adta közre, mely ugyszólva érett korának hitvallása. S hogy itt róla néhány sorban szóljunk, erre különösen indit gondolkodás-iránya, szellemi világnézlete, mely sokban hasonlít a Carlyle-éhoz.

Emerson élete külső eseményekben nem mondható gazdagnak. Gondolkodás és szemlélődés töltötte ki azt nagy részben. Egy 1635-ben kivándorolt puritán családnak volt az ivadéka. Született Bostonban, 1803. s nevededett a Harvard-egyetemen, hol Nortonnak, a jeles theologusnak hallgatta az előadásait. Szellemi fejlődésére nagy hatással voltak Channing prédikációi és iratai. 1829-ben papnak választották Boston második templomában, Ware Henrik mellé. De már első fellépése alkalmával félre értette a közönség, mert az erkölsről prédikálva, kemény bírálatot mondott az utilitarius tan felett. Hanem ez már előjelzése volt az ő később teljes kifejlésre jutott ethikai világnézetének. 1832-ben a közte és a gyülekezet közt felmerült urvacsorai nézetkülönbség miatt lemondott a papságról. Ne-jét is elvesztvén, Európába jött üdülést keresni. Itt, a többek közt, meglátogatta Carlyle-t és Wordsworth-et, s köztük szoros barátság jött létre.

Visszatérve Európából, 1834-ben kezdődik dicső pályája, mely nevét halhatatlanná tette. Felolvasásokat kezdett tartani, s 1836-ban megjelent első alapvető munkája, a „Természet“, melyben azt mutatja ki, hogy a természetben szellemi törvények tartanak érvényt. A külső világ a szellem kifejezése, és minden újabb physikai törvény, a melyet felfedeznek, szellemi törvény. E gondolkodás az em-

beri lelket magasra emeli, az élet elé magasabb szellemi czélt tűz ki. Ha minden természeti tény valamely szellemi ténynek a symboluma, a physikai törvények egyszersmind erkölcsi törvények és a természetnek magasabb rendeltetése van, mint csupán anyagi czélokat szolgálni.

E művében tehát már nyilatkozik az ugynevezett új angliai transcendentalismus, melynek Emerson mondhatni a legjelesebb képviselője. Emerson e művében, valamint más munkáiban is, a mi neki sajátos jellemvonása, nem érvel, hanem mindig állítólag beszél, gondolatai nem annyira a logika formáit követik, mint inkább a szemlélődés kifejezései. Ő állit a nélkül, hogy adná egyszersmind a gondolkodás ama menetét, melylyel a gondolathoz jutott. 1840-ben iránya képviselőjére több barátjával „Dial“ (Napóra) czimű lapot alapított, melybe számos cikket irt.

Emerson különben a szerint a mérték szerint, hogy a mai írók mérik, nem irt sokat. Művei, a melyek nagyobb részint essaysk, felolvasások s költemények, egy pár kötetbe befoglalhatók, de a mit irt, az többet ér, mint másoknak tucetszámra világgá bocsátott munkái. A már említettekén kívül az első „Tizenkét Essay“-je és költeményei a főbb művek. Munkái nem is a sokaság számára vannak írva, hanem a mivelt és gondolkozó közönségnek. És eleinte nem is ért el velük nagyobb hatást. Neve csak egy néhány választott szemeiben emelkedett mesteri tekintélyre. De vele is ugy történt, mint Disraelivel, a nagy angol államférfiival, a kit első fellépése alkalmával a parlamentben kinevettek, de eljött az idő, mikor aztán meghallgatták. Emerson is eleinte sokaknak gúnyolódás tárgya volt. De különösen 1860 óta mintegy prófétának ajkairól lesték nyilatkozatait honfiai, és befolyása mind hatalmasabb lett a gondolkozó világra. És az, ugy hisszük, idővel még hatalmasabb leend, mert az oly irányu gondolkodás, mint az Emersoné, lassan, de biztos győzelemmel hódítja meg az emberi lelkeket.

Összes irataiban önmagához hiven azt a nagy elvet igyekszik érvényre emelni: hogy minden az isteni akarat kifejezése s így a physikai törvényeknek is erkölcsi értéke van. A „Hitszónok“-ban ezeket mondja: „A legközelebbi kor Istent az erkölcsi törvényekben fogja szemlélni — a minthogy az emberiség már a jelen korban is kezdi látni eme törvényeket — a legközelebbi kor a természetben előforduló történeteket, az egyes szerencsétlenségeket, a politikai eseményeket nem magukban külön állva tekinti, hanem mint ama törvények illustratioit, melyekben Isten dicsősége nyilatkozik a világegyetemben mindenütt“.

Felfogásában, nézetében kétségtelenül van bizonyos pantheisticus elem, mi meg is látszik minden iratain. De azért pantheizmus-sal épen úgy nem lehet vádolni, mint Pál apostolt, ki ezeket tanította: „Ő mindenekben minden; Ő benne vagyunk, élünk és mozgunk.“ Az Isten előtte nem a világon kívül álló uralkodó, hanem a gondolat és szeretet tengere, a mely épen úgy foglal be minket magába, mint a tenger a maga hullámain. De ő másfelől különösen hangsúlyozza az önbizalmat és a mint Dr. Freemann Clarke mondja: „a mint az Egyetemes Szellemben való hite megóvta az önbizalom tanát az individualismusba végződéstől, épen úgy az önbizalomnak hangsúlyozása megvédette az Egyetemes Szellemben való hitét attól, hogy határozatlan pantheizmusba menjen át.

Hogy minő befolyást gyakorolt az amerikai gondolkozásra Emerson az ő szellemi nézetével, irataival — melyekhez járult tiszta szeplőtlen jelleme is — mutatja éppen Dr. F. Clarke-nak elismerése, melylyel őt a jövő vallása látnokának nevezi, s emlékének így adózik: „Mintegy Pharos állott közöttünk, hogy világosítson a sötét-ségben. Ő a mi napjainkban is fentartotta az Istenben, a lélekben és a halhatatlanságban s egy mindenütt jelenlevő és folyton munkáló isteni szellemben való hitet.

Amerikának e nagy férfja mult ápril hó 27-én hunyta le szemét Concordban. Koporsóját Jackson Lydia második neje és egy néhány hű barát, köztük Dr. F. Clarke és Hedge H. Fr. követték s az egész Amerika és Anglia részvéte kísérte.

Ő elköltözött, de művei s a szellemi világnézet, mely azokban van letéve, nevét örökre örökre fentartják. Tartsuk meg mi is s tanuljuk ismerni szellemét. A profétai lelkek nem egy nemzeté, hanem az egész emberiségé. — Tanuljuk ismerni, hogy készítsük ezáltal mi is az utat ama nagy feladat megoldásához, melyet az amerikai látnok a „Hitszónok“ zárszavaiban e szavakba foglal: „A világ nagy nyílt titka: hogy az ember lelkét miképen töltsse be ihlettel abból a nagy közös isteni szellemből, a melyből és a mely által mindnyájan élünk“.

PÉTERFI D.

LEVELEZÉS.

Egyházi élet a M. unit. egyházkörben.

Nyomát, 1882. aug.

Míg mások a mindennapi élet fáradsalmaitól, avagy unalmától a fürdők regényes völgyei közé vonulva, gondnélküli napokat töltenek, addig mi lelkészekül egyhangu életünk felüdülését egyházunk, s így édes miénk ügyei feletti tanácskozás alkalmával egymásközi szívélyes collegialis viszonyban, barátságban találjuk fel.

Mint testvérek, kiket az élet körülményei szétszórtak a nagy világba, a viszontlátás alkalmával a szívélyes üdvözléseknek áldoznak egy pár órát — úgy mi is vidéki lelkészek, kik egy közös központban nyertük szellemi kiképzetésünket, onnan széledtünk el a nagy világba, midőn évenként évi közgyűlésünk megtartására összegyűlünk mindnyájan, kik egyházunk szolgálatára szenteltük életünket, mint ugyanazon zászló alatt küzdő harczosok egy néhány órát a barátságos ismerkedésre szentelünk. Ismerkedésünk tanúságos képét szemlélhettük Ny.-Szt.-Mártonban július 3. 4. és 5-én tartott évi közgyűlésünk alkalmával is. Kicsiny sergünken nagyon meglátszott a sors és élet változandósága, némelyeket a halál ragadott ki soraink közül, más szerető élettársát vesztette el, másiknak nagy igyekezettel és fáradsággal összegyűjtött vagyona semmisített meg a pusztító tűzvész által, a másiknak helyét új váltotta fel.

A barátságos órák után, melyekben egymás örömét és bánatát megosztottuk, következtek a hivatalos teendők, melyekről a következőkben írhatok.

Július 4-én reggel isteni tiszteletet tartottunk, s mind a mellett is, hogy hiveink szorgos nyári munkával voltak elfoglalva, a szt.-mártoni terjedelmes nagyságu templomunk meglehetősen megtelt hallgatókkal. A papság hivatásához méltó komolysággal egészen papi díszben vonult be a templomba; az iskolás gyermekek pedig felöltve ünneplő ruháikat, szép rendben, „Hiszek és vallok egy Istent“ énekelve, a hol egyh. beszédet e sorok írója tartott Szt. Pál Eféz. IV. r. 14—15 v. alapján.

Tárgysorozatunkban legfontosabb és legnagyobb horderővel bíró a régóta üresedésben levő jegyzői szék betöltése volt, melyet a köz-öröm és várakozásnak megfelelőleg töltöttünk be Rédiger Géza szabédi lelkész aa. megválasztásával, ki is általános többséget nyerve, lelkes „éljenzések“ között azonnal elfoglalta jegyzői székét. Benne körünk e szerencsés választás által egy elismert tehetségű, lelkes és ügybuzgó hivatalnokot nyert. Szép, de terhes és csaknem minden anyagi haszon nélküli hivatali munkálkodására sikert kívánva, adja

az ég ura, hogy szép tehetségét e tekintetben is számtalan éven át körünk s így egész egyházunk előhaladására és virágzására fordíthassa.

Köri gyűlésünk megemlékezett f. évi ápril 24-én elhunyt, érdemekben megőszült, nyugalmazott esperes, tisztelendő Farkas György urról is, kinek t. Kelemen Albert k. esperes szépen kidolgozott életrajzát olvasta fel, melyet a gyűlés jegyzőkönyvbe igrtatni határozott.

Nevezetes tárgy volt még a tanügy. Szt Mártoni Kálmán a köri tanügyi bizottság jegyzője és előadója terjedelmes jelentést tett tanügyünk állapotáról, melyben örömmel constatálta, hogy e téren a multévihez képest haladás észlelhető, mit azon czélszerű intézkedésnek tulajdonít, a mely szerint kezeltetik körünkben a tanügy állapota, a minek életrevalósága mellett bizonyít az is, hogy E. K. Tanácsunk által egész egyházunkra nézve elfogadtatott.

Még volna egy felemlítést érdemlő ügy „a könyvtár egyeslet“, de miután annak működéséről semmi felvilágosítást nem nyerhettem, csupán annyit irhatok: hogy könyvtárunkat M.-Vásárhelytt tartjuk egyház körünk szélén, könyvtárnokunk egy világi ügyvéd, a mi nézetem szerint helytelen intézkedés. A könyvtárnak a központban kellene állani, kezelné egy arra hivatott szakember. Az is érthetetlen, hogy miért nem vitetett keresztül ennek oly annyira szükséges és ohajtott reorganisatioja, de remélem és várom, hogy e tekintetben is a mi késik, nem mulik.

Ime ezekben voltam bátor a t. szerkesztőség szives engedelmeiből egyházi életünknek halvány rajzát feltüntetni, megmutatni ez által, hogy mi is még élünk, élni és virágoztatni akarjuk egyházunkat is.

Nagy János.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Husz vasárnap délutáni beszéd Hopps P. J.-tól (Twenty Sunday Afternoon Addresses).

E könyv a multkor jelzettel egy időben jelent meg, de a mint bevezetéséből kitünik, mind keletkezése, mind célja elüt amazétól némi részben. Ezt egyik legtevékenyebb angol unitárius pap állította össze oly előadások után, a melyeket hiveinek vasárnap estvéneként népszerű nyelven tartani szokott. Tárgyai részint a mindennapi életből, részint a bibliából vannak véve. Meglepő ügyességgel vannak felhasználva benne egyes kis történetek. XVIII-ik: „A hit sokféle. de a vallás csak egy“. Téves felfogás, hogy volna katholikus, protestans, vagy unitárius vallás, mivel e nevek csak hitelveket jeleznek. A vallás nem hitnézet, hanem a szellemnek ama gerjedelme, a mely a legfőbb lény iránti tisztelet, szeretet és hálában nyilvánul. Hitnézet a vallásról alkotott vélemény s következőleg nagyon sokféle lehet, mig vallás csak egy van. E czikk tárgya a különböző hitnézetek ismertetése érdekes példákkal illusztrálva. Az író célja az volt, hogy mig hiveit mulatságosan foglalkoztatja, egyszersmind tanítsa meg a nevezetesebb vallási elvekre az Istenről, Jézusról, az emberről, az év egyes nevezetes napjairól stb.

B. Gy.

Emlékbeszéd Révész Imre levelező tag felett. Ballagi Mór r. tagtól. Olvasatott a M. T. Akademia 1882. április 24-én tartott öszszes ülésében. 1—30 l. 8. r. Ez emlékbészéd a kitünő kortárstól hü képét nyujtja a nagy protestans férfinak, melegen, de tárgyilagossággal tüntetve fel, mint egyh. szónokot, politikust és történetirót. Az emlékbészéd ára 20 kr.

Magyar Plutarch. Uj Magyar Athenas. II. füzet kezdődik Boggyó Mihály életrajzával, végződik a Fekete Jánoséval. Egy-egy füzet ára 30 kr. Kapható Aigner Lajosnál Budapesten. Ajánljuk olvasóink figyelmébe.

Unitárius Kis Könyvtár. Szerkeszti Derzsi Károly budapesti unitar. lelkész II. füzet. Tartalma: Az unitarius ker. vallás erős érvei. A Krisztusi keresztény vallás. Mindkettő Gaskell Vilmos után. E tractok igen jól vannak választva s azokból a nem unitáriusok alaposabb fogalmakat szerezhetnek vallási elveinkről. De unitáriusok is haszonnal olvashatják. Ajánljuk a t. közönség pártfogásába. Egy füzet ára 5 kr.

A „Magyar Könyvtár“ címü közhasznu füzetes vállalatból ujabban megjelent füzet Galgóczi Károly „A haszonhajtó szőlőmivelés leglényegesebb fogásai“ címü dolgozatát tartalmazza. A könnyen érthető modorban kidolgozott s különösen a szőlőgazdákra nézve értékes művecskét melegen ajánljuk az illetők figyelmébe. A füzet ára 15 kr. Kapható Aigner Lajosnál Budapesten.

K Ü L Ö N F É L É K.

Charruau francia prot. egyházi írónak a „Francia Protestans egyházi viszonyokról“ fennebb közlött cikkére, melyet egyenesen folyóiratunk számára írt, különösen felhívjuk olvasóink figyelmét. Az nyilván mutatja, hogy a hittani kérdések elől a reformált egyház többé ki nem térhet. Olvasása ugy hisszük tanúságos lesz, a mikor épen nálunk is P. Nagy Gusztáv sáros-pataki tanár „Husvéthi igazság“ címü cikksorozata ismét felszínre hozta a liberalismust a ref. egyházban. A francziországi reformált egyház kebelében hely adatott a törvény által a liberalisoknak. Magyarországon is, megvagyunk győződve, előbb vagy utóbb ez be fog következni.

Egyházi Főtanácsunk füzetünk megjelenésekor már együtt fog ülni. Üdvözöljük a buzgó tanácsosokat, kiket az egyház ügyei iránti meleg érdeklődés hozott körünkbe. S kívánjuk, hogy ez alkalommal is a bölcsesség és szeretet lelke vezérelje tanácskozásaikban s határozataik egyházunk előmenetelére, virágoztatására szolgáljanak.

Az amerikai unitárius és más keresztény egyházak Nemzeti Conferentiája folyó évi sept. 18—22. napjain fog megtartatni Saratogában. A „Nemzeti Conferentiát“ az amerikai liberalis keresztények 1865-ben az Unio ujjaalakulása évében hozták létre oly czélból, hogy a szabad, független gyülekezeteket egyesitse a kereszténységnek Jézus egytetemes nagy elvei szerint való terjesztésében. Gyülelései nincsenek időhöz kötve, hanem a körülmények szerint tartatnak.

Ujabbban minden két évre esik egy s az érdekeltség azok iránt fokozatos mérvben növekedik. Az amerikai szabad egyházak fent jelzett idei összejövetelére az angol liberalis gyülekezetek dr. Carpenter B. Vilmost, a londoni tudós egyetem és a francia Institute tagját és Hopps lelkészt, az angol unitárius lelkészi kar egyik legkitünőbbjét küldik képviselőül. A magyarországi unitáriusok is meghivatván, az Egyh. K. Tanács Kovács Jánost, kolozsvári főiskolánkban igazgató tanárt, az egyetemen az angol nyelv tanárát, szerkesztőtársunkat bizta meg képviselével. Kovács barátunk aug. 27-én indult el a nagy utra, az unitárius tanári kar s más világiak szerencse-kívánatai közt. A Conferentia után Allen tanár, mult évi látogatónk, felhívására hosszabb ideig szándékozik Amerikában maradni az erdélyi unitárius egyház s a magyar miveltségi viszonyok ismertetésére. Követünk küldetéséhez egyházi, mint nemzeti tekintetben szép remények fűződnek.

A szentgericzei unitár. hitközség Farkas György halálával üresedésbe jött papi állomásra, úgy értesülünk, Ürmösi Kálmánt, az alsó-siménfalvi papot választotta meg. Mi csak üdvözölhetjük e szerencsés választást, mert meg vagyunk győződve, hogy benne egy derék papot és jó szónokot nyert az eklézsia. T. barátunknak is szerencsét kívánunk új állomásán.

Bükk László, ki a M. T. Akademiának 330 holdnyi erdőséget adott, közelebről a budapesti unitárius eklézsia iránti meleg érdeklődésének szép bizonyítványát adta azáltal, hogy annak több mint 200 drb., nagy részben theologiai, értékes könyvet ajándékozott s e mellett a nem rég megindított „Unitárius Kis Könyvtár“ egyik füzetének kiadási költségeit is fedezte. Örömmel jegyezzük fel a jótékonyságnak e szép tényeit.

Szokoly Viktorné, szül. Hegedüs Mária, ki július hó 2-kán hunyt el Tinnyén, összes ingatlan vagyonát a budapesti első női ipartanodának hagyományozta, azon feltétel alatt, hogy ennek kamatait magyar földön született és magyar ajku növendékek élvezzék. Férje után a budapesti egyházzól is megemlékezett: terjedelmes szépirodalmi könyvtárának örökösévé tette.

Iskolai értesítők 1831. 2. évről. Értesítő az Unitárius Valásközönség iskoláiról. A nevelésügyi bizottság megbízásából szerkesztette: Kovács János igazgató-tanár. Az E. K. Tanács pár év óta, ha áldozattal is, Értesítőt adat közre gymnasiumainkról a közönség tájékozása végett. Itt közöljük a főbb adatokat. A papnevelő intézetben működött 5 tanár; 1 szaktanító. A gymnasiumban; 8 r. tanár; 6 s. tanár; 1 ideigl. tanár; 4 köztanító; 6 szaktanító. Az elemi iskolában: 5 tanító. A papnöveldeben 13 papjelölt; a három éven 9 növendék. A gymnasiumban: 254. Az elemi iskolában; 72. Összesen: 348. Érettségi vizsgára állott 31. Ebből egy vagy 2 tantárgyból septemberig visszavettettet 8. Papi szigorlatra: 2. 1 dicséretes, 1 kielégítő eredménnyel. Ösztöndíjak, jutalmak, segélyezés és javadalnak értéke: 12042 frt 57 kr. o. é. A főtanodai kórházra tett összes kiadás: 254 frt 40 kr. Ebből visszatérttetett 56 frt 15 kr., a többbit az E. K. Tanács elengedte szegénysorsu tanulóknak. A főiskolai könyvtár áll: 23,991 drb.

könyvhől. — A tordai iskolában a tanerők száma 13: tanulók sz. az öt gymn. osztályban: 90; az elemi iskolában: 87. Összesen: 177. A tanulók segélyezése összesen: 3370 frt. Könyvtár 2144 köt. — A székely-kereszturi iskolában tanerő: 9; tanulók száma: a gymnasiumban 125; az előkészítőben: 28; osztálytalan: 13; összesen: 167. A könyvtár áll: 9684 drbból. A kimutatás szerint iskoláink éléhaladásnak örvendenek. Az Értesítő nagy gonddal s könnyen áttekinthető berendezéssel van összeállítva. — A székely-udvarhelyi ev. ref. collegium értesítője. Igazgató Bod Károly. Rendes tanárok sz. 6: a segéd tanerők sz. 13; a tanulók összes sz. 279. Ösztöndíj és segélypénz czimén 88 tanulónak kiadatott: 1897 frt 40 kr. és 24 véka gabona. — A sárospataki ref. főiskola (akadémia és gymnázium) értesítője. Bokor József akadémiai, Maklári P. Miklós gymnáziumi igazgató; tanulók száma az akadémiaán 153; a gymnáziumban 567. — A kolozsvári állami segélyt élvező nyilvánossági joggal felruházott felsőbb kereskedelmi iskola értesítője. Igazgató tanár Kiss Sándor; tanárok száma 9; tanulók száma 41. Az állam az intézetet 7000 frttal segélyezi. — A brasói magyar királyi állami elemi, polgári és ipariskolák értesítője. Igazgató Orbán Ferencz. Az elemi iskolákban a tanerők száma 13. A belvárosi iskolákban a mindkét nembeli tanulók száma 254. Nemzetiség szerint: magyar 228, magyar-német 25, szász 8, román 16. A bolonyai iskolában a mindkét nembeli tanulók száma 125. Nemzetiség szerint: magyar 121, magyar-német 15, román 2. A polgári iskolában a tanerők száma 9. A mindkét nembeli tanulók sz. 76. Nemzetiség szerint: magyar 54, magyar-német 23, szász 9, román 8.

Gyászhirek: Végh Sámuel, egyh. tanácsos, a gr. Bánfy-család jószágigazgatója, f. évi augusztus 29-én, 76 éves korában jobb létre szenderült. Halálát mély részvéttel jegyezzük fel, mert egyike volt a legnemesebb lelkeknek. Kolozsvári főiskolánkban tanult. Jogot végezve, a maros-vásárhelyi kir. táblán nyert bírói állást. Később a gr. Bánfy-család hívta meg jószágigazgatónak, s e minőségben 40 esztendőig, csaknem haláláig, a leghűségesebben, tiszta kezekkel szolgálta a családot. Nem nősült s egész élete munkásságát rokonainak szentelte s most a Végh-család hálája kíséri sírjába. Egyházunk közügyeiben is buzgón vett részt. A közadakozásoknál neve mindig az első között volt. Szeretetreméltó, barátságos és loyális egyéniségeért a társaságban kedvelték és tisztelték. Legyen áldott emléke közöttünk a nemes szívnek, a derék férfiúnak! — Vécei Sámuel derék kereskedőt és családját, kik kolozsvári gyülekezetünk tagjai, lesújtó, érzékeny veszteség érte. Egyetlen gyermeküket Lajost, ki maga az élet volt, a himlőjárvány hirtelen elragadta. Az idő hozzon gyógyírt a vérző szivekre!

Sajtóhibák: Mult füzetünkben 133. lap, 3. sor alulról: „épen úgy, minthogy stb.“ helyett olv. „épen úgy, mint voltak olyanok, a kik azt vitatták, hogy a külvilágtól nyert benyomásaim nem egyebek illusionál.“ 134. lap, 15. sor alulról: „irányu“ helyett olv. „arányu.“ 135. lap, 7. sor alulról: „az atheismus“ helyett olv. „az a theismus“. 146. lap, 8. sor felülről: „mindazok“ helyett olv. „mindazon sergei.“

ARANYKÖNYV.

A Budapesten alapítandó unitárius rendes lelkészi állomásra s állandó imaházra tett kegyes adományok.

XII. közlemény.

A tordai unitárius egyház kiküldöttei, Derzsi Károly és Lukács Sándor közreműködésével, a 315 számú gyűjtőiben: Szigethy Sándor 5

frt. Székely Dénes Koppánd 2 frt. Szigethy Péter 1 frt. Balácsi Ferenczné 50 kr. Molnár Márton ref. tanító 50 kr. K. Nagy Imre ügyvéd refor. 3 frt. Pálffy Dénes M.-Peterd 1 frt. Csongvai Domokos 4 frt. Bardocz Ferencz 2 frt. Fekete Ferencz 10 frt. Fekete Ferenczné Végh Mimi 5 frt. Veres Sándor ügyvéd 2 frt. Nagy Miklós refor. 1 frt. Sulu-tiu Dénes törvényszéki bíró gör. nemegyesült 5 frt. Albert János unit. lelkész 3 frt. Bodó György törvényszéki jegyző róm. kath. 2 frt. Ambrus Miklós római kathol. 3 frt. Veres Dénes alispán 10 frt. Lefkovicz Béni izraelita 50 kr. Fodor Mártonné özvegy 50 kr. Székely Lászlóné özvegy 2 frt. Kovács Istvánné 50 kr. Horváthi Károly reformát. 1 frt. Szentpéteri Antal róm. kathol. 50 kr. Volf Gábor róm. kath. 1 frt. Osztián Kristóf róm. kath. 1 frt. Púhl Ignác róm. kath. 1 frt. Gál Zsigmond 1 frt. Székely Ödön 50 kr. Barla Sándor 1 frt. Tarsoly Gábor reform. 1 frt. Asztalos János reform. 30 kr. Török Albert 1 frt. Velits Sámuel luther 1 frt. Bartha János ref. 20 kr. Amberboy Miklós róm. kath. 1 frt. Timbus József és fia róm. kath. 2 frt. Kovács Ferencz 50 kr. Kondort Mózsés 1 frt. Fodor Ilka Nagy Mihályné 1 frt. Székely Miklós 1 frt. Pandula Lajos róm. kath. 50 kr. Marinka Ignác Turból gör. egyesült 1 frt. Tarsoly Kálmán ref. Turból 1 frt. Vas Antal róm. kath. Turból 1 frt. Balog László gör. egyesült lelkész 1 frt. Csetri Sámuel idősb ref. 1 frt. Lukács József 50 kr. Lukács Jánosné özv. 40 kr. Kondert Vilma Tóth Istvánné 40 kr. Fodor János id. 1 frt. Finta Miklós ref. 1 frt. Magyarósi Samuné 30 kr. Székely József mészáros 1 frt. Székely Jánosné 1 frt. Fűzi Sándor ev. refor. lelkész 1 frt. Derzsi Károlyné Nemes Izabella 20 frt. Nagy Zsigmondné ref. 2 frt. Korodi Károly 1 frt. Klug Lőrincz 50 kr. Simonfi István reform. 50 kr. Véber György ref. 1 frt. Bogdánfi Dániel róm. kath. 2 frt. Baranyai Pál ref. 1 frt. Gazner József ref. 50 kr. Szőcs Gábor reform. 50 kr. Prodán József róm. kath. 50 kr. Csipkés Ödön 2 frt. Bartha Gergely ügyvéd ref. 2 frt. Pálfi Károly tanár 5 frt. Székely János árvaszéki ülnök 2 frt. Jobbágy Samu Szindról 1 frt. Nagy József igtató 1 frt. Viski Károly ref. 1 frt. Vélits Ödön lutheranus 10 frt. Nagy Béla tanár ref. 1 frt. Dr. Szentpéteri János róm. kath. 10 frt. Dulló János ref. 2 frt. Abt Ernő törvszéki bíró róm. kath. 2 frt. Antal Dénes tanár ref. 1 frt. Körmendi Oszkár róm. kath. 1 frt. Czakó László ügyvéd 10 frt. Iszlai Márton 2 frt. Iszlai Mártonné 2 frt. Osztián Gerő róm. kath. 2 frt. Dániel Imre róm. kath. 50 kr. Eszényi Károly ref. 5 frt. Szabó József (piaczi) ref. 10 frt. Kovrig János róm. kath. 1 frt. Magyarosi és Schuszter ref. 1 frt. Retezár Gergely róm. kath. 50 kr. Imecz Dénes róm. kath. 2 frt. Nagy Mihály ügyvéd ref. 1 frt. Zathureczki Károly ref. lelkész Gyéres 1 frt. Veres Lajos 2 frt. Hammerl Antal róm. kath. 50 kr. Szentpéteri Nemes János róm. kath. 2 frt. Molnár Károly ügyv. refor. 1 frt. Szabó Gyula ref. 1 frt. Csegezi Mihály járásbíró 10 frt. Nagy Balázs 1 frt. Kónya Dániel ref. 1 frt. Filipescu János gör. n. e. vallású 1 frt. Veres Antal 1 frt. Máthé Albert ref. 1 frt. Soltész Sándor róm. kath. 1 frt. Agh József 50 kr. Barthók Endre 2 frt. Eisenlohr Ulrich róm. kath. 50 kr. Ilyés János a hármastól reform. 50 kr. Kotisel Nikodém gör. e. 50 kr. Molnár János gör. egyesült 1 frt. Kosa László ev. refor. 1 frt.

Dániel Ferencz róm. kath. 1 frt. Tóth Olivér 50 kr. Biluska Jakab r. kath. 30 kr. Dániel Károly róm. kath. 50 kr. Csipkés Albert 1 forint. Lengyel Kristóf ügyv. róm. kath. 1 frt. Virág Benedek doctor róm. k. 1 frt. Veress Károly 5 frt. Nagy Olivér 2 frt. Bors Albert másodsor r. kath. 1 frt. Özvegy Székely Elekné ref. 10 frt. Mihály Gyula Keresedről 1 frt. Damokos Antal törvyszéki elnök ref. 2 frt. Szilágyi Tamás ref. 1 frt. Keresztes András ref. 50 kr. Dénes István ref. 1 frt. Blaha József dr. róm. kath. 2 frt. Pápai József 2 frt. Miklós Sámuelné 2 frt. Veres Ferencz 1 frt. Varga Dénes tanár 2 frt. Klúg Antal 1 frt. Kun István 20 kr. Székely Jánosné Törös Klára 1 frt. Fodor Mózes 5 frt. Fodor Sámuel id. 1 frt. Ajtoni Gábor 2 frt. Derzsi Miklós 50 kr. Harkányiné Derzsi Anna 50 kr. Székely Józsefné 50 kr. Ferencz Istvánné 20 kr. Albertfi János 40 kr. Biró István 40 kr. Ugrainé Orbán Mária 1 frt. Szabó Dénes frt. Tordai unitárius egyház 10 frt. Kővári Sándor 20 kr. Kanyaró Ferencz 1 frt. Ábrahám Jánosné 50 kr. Kósa Györgyné 1 frt. Kenderesi Ferenczné 50 kr. Miklós Andrásné 50 kr. Kis György Ferencz 50 kr. Gönczi Sámuel 2 frt. Gönczi János idősb 50 kr. Sipos Sámuel 50 kr. Pető Sámuelné 40 kr. Debreczeni Szabó István refor. 1 frt. Borbé Lajos 50 kr. Mártonfi János 50 kr. Összesen 301 frt 70 kr.

Dr. Bartha Gyula ur Baróth 253. sz. gyűjtőívén 2 frt.

A szováti unitárius egyház tagjai a 3-ik számú gyűjtőívén gabonában adakoztak 15 véka málét; ennek eladási értéke, a fuvarbér és vám leszámításával, tett 14 frt 46 krt. A málét a következők adták: Kádár György Istvánné, Dezső Mihályné, Kis Márton, Székely M. György, Cserei Gergely, Csete M. Gyuri, Szász Mihály, Kovács János, Kis György, Csete János, Domokos Samu, Domokos Mihály, Székely Miklós, Székely A. János, Székely A. György, ifj. Domokos István, Domokos János, Székely P. Gergely, Balázs István, Csete Sándor, Csete István, Szigethy Mihály, Orbán István, Dombi András, Orbán György Mihályé, Orbán György a Györgyé, Bodor Gergely, Kis István, Székely Györgyné, Székely M. István, Balás János, Kádár G. István, Balás András, Sinai János, id. Bodor György, Csete András, Kis József, Székely István Ferenczé, Pál Mózes az egyház lelkésze. Továbbá pénzben adakoztak: az unitárius egyház pénztára 15 frt, Pál Mózes lelkész 5 frt, Székely Ferencz 1 frt, Kun Gergely gondnok 1 frt, Bodor István egyházi 1 frt, Kun József alsó-szováti 1 frt, Székely Bálint 30 kr, Dezső Gergely 50 kr, Székely A. István 20 kr, Tóth Mihály 20 kr, id. Domokos István, 20 kr, ifj. Bodor Bálint 10 kr. Összesen 40 frt.

E közlemény összege 343 frt 70 kr. Ehez adva a XI-dik közlemény összegét: 9613 frt 81 krt, az alap tézsen 9957 frt 51 krt.

Hajós János,
egyházi gondnok.

Végh József,
egyházi pénztárnok.

Al-Siménfalván a templomi szószék takaróra következők adakoztak: Vári Domokosné 2 fr. özv. Sylvester Istvánné 1 fr. Ürmösi Kálmánné 1 fr. özv. Marosi Jánosné 1 fr. özvegy Benczédi Sándorné 1 fr. Kis Ferenczné 1 fr. Gál Sándorné 15 kr. Demeter Ábelné 20 kr. Kovács Elekné 20 kr. Kovács Pálné 20 kr. Demeter Jánosné 20 kr. Demeter Elekné 20 kr. Vári Mihályné 10 kr.

György Dénesné 5 kr. Kerestely Dénesné 20 kr. Farkas Józsefné 20 kr. özv. Bálint Istvánné 20 kr. Györfi Györgyné 15 kr. Jakab Péterné 15 kr. Körp. Benke Jánosné 40 kr. Marosi Dénesné 25 kr. Benke Istvánné 50 kr. Csiki N. Jánosné 20 kr. Csiki N. Jozsefné 15 kr. Jakab Zsigmondné 10 kr. Somodi Antalné r. kath. 10 kr. ifj. Derzsi Mihályné 20 kr. Bán Mózesné ev. ref. 50 kr. Kozma Mózesné 1 fr. Nagy Kálmánné 50 kr, Nemes Andrásné 50 kr. Szász Mihályné 15 kr. Nagy Elekné 20 kr. Nagy Sándorné özv. 1 fr. ifj. Marosi Dánielné 20 kr. Benke Sándorné 40 kr. özv. Elekes Györgyné 40 kr. Elekes Juliánna 10 kr. Benke Józsefné 10 kr. Pap Jánosné 40 kr. id. Benke Mihályné 50 kr. ifj. Benke Mihályné 50 kr. id. Demeter Györgyné 10 kr. Marosi Mihályné 60 kr. Marosi Eszter 20 kr. Marosi Jánosné 30 kr. Salamon Lajosné özv. ízr. 20 kr. Marosi Zsuzsika 20 kr. alsó Szabó Andrásné 7 kr. Katona Mihályné 1 fr. özv. Vári Gergelyné 50 kr. Vári Gergelyné 50 kr. Lázár Istvánné 30 kr. Lázár Zsuzsa 10 kr. Lázár M. 10 kr. Derzsi Lajosné 30 kr. Marosi Zsigmondné 10 kr. özv. Kupás Ferenczné 4 kr. Marosi Ferenczné 42 kr. ifj. Bálint Jánosné 20 kr. Bálint Zsigmondné 20 kr. László Juliánna 20 kr. Bálint Mózesné 20 kr. özv. Szász Mózesné 20 kr. Mircse Györgyné ev. ref. 10 kr. Elekes Venczelné 50 kr. Szőcs Ferenczné ev. ref. 10 kr. Jakab Ferenczné ev. ref. 10 kr. Kibédi Ferenczné 30 kr. Gruer Istvánné 50 kr. Szász Ferenczné 20 kr. ifj. Szabó Gergelyné 20 kr. Szász Zsuzsánna 20 kr. id. Joo Jánosné 50 kr. id. Vári Gergelyné 30 kr. özv. Mircse Istvánné 24 kr. Marosi Istvánné 1 fr. Elekes Ferenczné 80 kr. Elekes Miklós 20 kr. Györke Albert 20 kr. Györke Mózesné 20 kr. if. Mircse Istvánné ev. ref. 10 kr. Fekete Jánosné ev. ref. 10 kr. Bán Ferenczné ev. ref. 6 kr. Szabó Márta 20 kr. Mircse Sándorné ev. ref. 20 kr. felső Szabó Andrásné 10 kr. ifj. Elekes Péterné 30 kr. Péter Mózesné 30 kr. Péter Lajosné 50 kr. Weigel Adél r. kath. 50 kr. Mircse Péterné ev. ref. 10 kr. Séra Györgyné 20 kr. Györfi Gergelyné ev. ref. 20 kr. Jakab Mihályné 20 kr. Marosi Amália 10 kr. Györke Lajosné 40 kr. Joo Istvánné 20 kr. Kozma Zsigmondné 10 krajcz. Kibédi G. 20 krajczár. Kozma Lászlóné 50 kr. özv. Szabó Jánosné 33 kr. id. Szabó Gergelyné 10 kr. Forgács Györgyné 10 kr. Barabás Mihályné 20 kr. Somai Jánosné ev. ref. 20 kr. Joo Elekné 20 kr. Biró Sámuelné 60 kr. Biró Anna 10 kr. Biró Eszter 10 kr. Balázs Istvánné 20 kr. Istvánfi Domokosné 50 kr. Elekes Dénesné 1 fr. Balázs Juliska 10 kr. Szőcs Biri ev. ref. 10 kr. Baka Jánosné ev. ref. 50 kr. Kibédi Biri 50 kr. Bartalis Jánosné 1 fr. Marosi Márta 10 kr. Györke Juli 10 kr. László Péterné, László Zsuzsa és László Anna Radnótról együtt 3 fr. Simó Rebeka 10 kr. f. Bán I. 10 kr.

Fogadják a tisztelt adakozók e helyen is jótékony adakozásukért ekklézsiám nevében szives köszönetemet.

Al-Siménfalván 1882. jun. 1.

Ürmösi Kálmán,
helybeli pap.